

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

**на тему: «ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0122-з
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна
освіта»

Х. М. Демяненко

Керівник: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н.

_____ Г. З. Скірко

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н.

_____ А. Ф. Курінна

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« ____ » _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Демяненко Христині Миколаївні

- 1. Тема роботи:** «Формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій» керівник роботи Скірко Ганна Захарівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 р. № 1504-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 22 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** проаналізувати стан дослідженості проблеми, визначити сутність основних дефініцій дослідження («професійна компетентність», «педагогічна майстерність») та виявити особливості процесу професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови застосування засобів інтерактивних технологій у підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; уточнити компоненти, удосконалити критерії й показники рівнів сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти і визначити стан її сформованості; розробити та експериментально перевірити ефективність моделі формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** таблиць – 11, рисунків – 8.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Скірко Г. З.	03.02.23 р.	03.02.23 р.
Розділ 1	Скірко Г. З.	17.03.23 р.	17.03.23 р.
Розділ 2	Скірко Г. З.	14.05.23 р.	14.05.23 р.
Розділ 3	Скірко Г. З.	01.09.23 р.	01.09.23 р.
Висновки	Скірко Г. З.	23.10.23 р.	23.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.23 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень	виконано
5	Написання третього розділу	вересень	виконано
6	Написання висновків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	виконано

Студент _____ Х. М. Демяненко
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Г. З. Скірко
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т. В. Турбар
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 88 с., 11 таблиць, 8 рисунків, 72 джерела.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань використано комплекс взаємодоповнюючих методів: теоретичні – аналіз нормативних документів, психолого-педагогічної літератури та навчально-методичних матеріалів для розуміння проблеми підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; синтез, абстрагування, узагальнення, прогнозування, моделювання, за допомогою яких зіставлялися теоретичні та практичні підходи до розуміння особливостей формування педагогічної майстерності педагогів і розроблялась модель такого процесу; емпіричні – бесіди, анкетування, опитування, тестування – для організації самоаналізу і самооцінки здобувачів вищої освіти; спостереження, узагальнення педагогічного досвіду викладачів, діагностування; педагогічний експеримент, що проводився для перевірки ефективності реалізації визначених умов формування педагогічної майстерності засобами інтерактивних технологій з метою встановлення рівнів сформованості досліджуваного феномену.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що автором науково обґрунтовано умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання методичного інструментарію для ефективного застосування засобів інтерактивних технологій у підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Галузь використання: заклади вищої освіти.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ, МАЙБУТНІ ВИХОВАТЕЛІ,
МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ, ЗАКЛАДИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ,
ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

SUMMARY

Demianenko K. M. Formation of Pedagogical Skills of Future Teachers of Preschool Educational Institutions by Means of Interactive Technologies

The qualifying work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references (72 items). The volume of the qualifying paper is 88 pages (with 70 pages of the main text). The work contains 11 tables and 8 figures.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and experimentally check pedagogical conditions for formation of pedagogical skills of future teachers of preschool educational institutions by means of interactive technologies.

According to the purpose the following tasks are defined:

1. Analyze the state of study of the problem, define the essence of the basic definitions of the study («professional competence», «pedagogical skills») and reveal features of the process of professional preparation of future teachers of preschool educational institution.

2. Reveal and theoretically substantiate pedagogical conditions of use means of interactive technologies in the preparation of future teachers of preschool educational institutions and define the level of its formation.

3. Refine components, improve criteria and level indicators of formation of pedagogical skills of future teachers of preschool educational institution.

4. Develop and experimentally check the effectiveness of the model of formation of pedagogical skills of future teachers of preschool educational institutions by means of interactive technologies.

The object of the study is the preparation of future teachers of preschool educational institution for the professional activity.

The subject of the study is pedagogical conditions of formation of pedagogical skills of future teachers of preschool educational institutions by means of interactive technologies.

The first chapter «Theoretical basis of pedagogical skills of future teachers of preschool educational institutions» gives the basic concepts of the study; presents the features of the pedagogical skills as a component of professional competence of a teacher of preschool educational institution.

The second chapter «Model and conditions of formation of pedagogical skills of future teachers of preschool educational institutions in the process of professional training» characterizes interactive technologies in the formation of pedagogical skills of future teachers; develops and scientifically substantiates the experimental model and conditions of formation of pedagogical skills of future teachers.

The third chapter «Experimental check of the effectiveness of the model of formation of pedagogical skills of future teachers of the preschool educational institutions» reveals the state of formation of pedagogical skills of future teachers of preschool educational institutions; presents the organization, methodology of the experiment and the analysis of the results of the study.

Key words: pedagogical skills, future teachers, model of formation, preschool educational institutions, interactive technologies.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1. Теоретичні основи педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	13
1.1. Основні дефініції дослідження.....	13
1.2. Педагогічна майстерність як складова професійної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти.....	22
Розділ 2. Модель та умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки.....	29
2.1. Інтерактивні технології у формуванні педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	29
2.2. Обґрунтування і реалізація педагогічних умов застосування інтерактивних технологій у підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	37
2.3. Модель формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки.....	46
Розділ 3. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності моделі формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	55
3.1. Стан сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	55
3.2. Організація, методика проведення експерименту та аналіз результатів дослідження.....	65
Висновки.....	78
Список використаних джерел.....	81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розбудови держави перед педагогічною освітою особливо гостро постала проблема удосконалення роботи закладів вищої освіти (ЗВО) із підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з високим рівнем професіоналізму, творчої активності, які відповідально ставилися б до майбутньої професійної діяльності. Парадигмальні зміни цілей освіти визначають нове розуміння функцій, здібностей, професійних умінь педагогів, зорієнтованих на компетентність і майстерність. Це відзначають сучасні вітчизняні вчені: І. Бех, І. Зязюн, Н. Ничкало та ін. Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, підготовка педагогічних працівників є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики.

Нині більшість закладів вищої освіти готують здобувачів вищої освіти, які є носіями певних знань, а не вихователя-професіонала, організатора освітнього процесу. Тому проблема формування педагогічної майстерності педагога викликає інтерес широкого кола науковців. Питання змісту, структури та виявів професійної майстерності педагога розроблено у наукових працях таких сучасних учених: Л. Байкової, Є. Барбіної, Н. Гавриш, Л. Гребенкіної, І. Зязюна, Л. Ковальчук, Л. Крамущенко, І. Кривоноса, О. Лавріненка, О. Мірошника, В. Семиченко, Н. Тарасевич, Н. Теличко, І. Харламова та ін.; зв'язок творчості і педагогічної майстерності розглядали: Н. Кичук, С. Сисоєва та ін.; професійну компетентність вивчали Л. Ващенко, М. Жалдак, І. Зязюн, О. Локшина, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, Л. Романишина, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Семенов та ін.

Домінантною стає підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, діяльність яких не обмежується викладанням певного предмета, фахівця, здатного до здійснення міждисциплінарних зв'язків, який усвідомлює

значущість професійних знань у контексті соціокультурного простору. Важливим є його вміння організувати освітній процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості, її підготовку до вирішення завдань життєтворчості.

Підвищені вимоги суспільства спонукають до змін в організації освітнього процесу шляхом упровадження інтерактивних технологій в освітній процес вищої школи. Питанню впровадження інтерактивного навчання в практику вищої школи свої роботи присвятили Н. Добриніна, Н. Заячківська, М. Козяр, Н. Колесник, К. Луцик, І. Мельничук, Г. П'ятакова, О. Січкарук та ін. Однак питання формування педагогічної майстерності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій не було предметом окремого дослідження.

Особлива увага до формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти обумовлена тим, що педагоги цього профілю повинні вміти враховувати сукупність психолого-педагогічних факторів, які суттєво впливають на формування особистості, а основи таких знань закладаються під час вивчення гуманітарних дисциплін.

Недостатня розробленість проблеми та її актуальність зумовили вибір теми дослідження: *«Формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми, визначити сутність основних дефініцій дослідження («професійна компетентність», «педагогічна майстерність») та виявити особливості процесу професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

2. Виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

3. Уточнити компоненти, удосконалити критерії й показники рівнів сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти і визначити стан її сформованості.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність моделі формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань використано комплекс взаємодоповнюючих методів: *теоретичні* – аналіз нормативних документів, психолого-педагогічної літератури та навчально-методичних матеріалів для розуміння проблеми підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; синтез, абстрагування, узагальнення, прогнозування, моделювання, за допомогою яких зіставлялися теоретичні та практичні підходи до розуміння особливостей формування педагогічної майстерності педагогів і розроблялась модель такого процесу; *емпіричні* – бесіди, анкетування, опитування, тестування – для організації самоаналізу і самооцінки здобувачів вищої освіти; спостереження, узагальнення педагогічного досвіду викладачів, діагностування; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), що проводився для перевірки ефективності реалізації визначених педагогічних умов формування педагогічної майстерності засобами інтерактивних технологій з метою встановлення рівнів сформованості педагогічної майстерності.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що автором науково обґрунтовано умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання методичного інструментарію для ефективного застосування засобів інтерактивних технологій у підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Галузь використання: заклади вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Основні дефініції дослідження

У педагогічній науці діяльність, технологія і майстерність розглядаються як поняття одного ряду. Всі вони спрямовані на високий рівень професійної підготовки. А ланкою, яка їх зв'язує, виступає, перш за все, творчість і загальна культура педагога. Розглянемо сутність кожного із понять, пов'язаних із темою дослідження (професійно-педагогічна підготовка педагога, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, педагогічна творчість, складові педагогічної майстерності, педагогічний такт, педагогічна техніка, педагогічна технологія, інтерактивні технології та ін.).

Педагогічна діяльність – об'єкт дослідження різних галузей педагогічної науки. У широкому розумінні педагогічна діяльність розглядається як діяльність, метою якої є виховання підростаючого покоління.

О. Гура дає таке визначення: «педагогічна діяльність – це обумовлений вид соціокультурної діяльності, яка спрямована на передачу накопичених людством культури і досвіду від старших поколінь молодшим, створення умов для їхнього всебічного гармонійного розвитку і підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві» [25, с. 36].

Стосовно педагогічної діяльності В. Ягупов зазначає: «Педагогічна діяльність – це діяльність педагога в навчально-виховному процесі, спрямована на формування і розвиток особистості вихованців» [70, с. 160].

Існує кілька підходів до розуміння структури педагогічної діяльності: структурний, функціональний, рефлексивний. Відповідно до структурного підходу до головних її складових відносять: мету та мотиви, сукупність педагогічних дій, педагогічні вміння і навички.

Як видно з рис. 1.1, всі компоненти мають зв'язки один з одним і тому становлять систему.

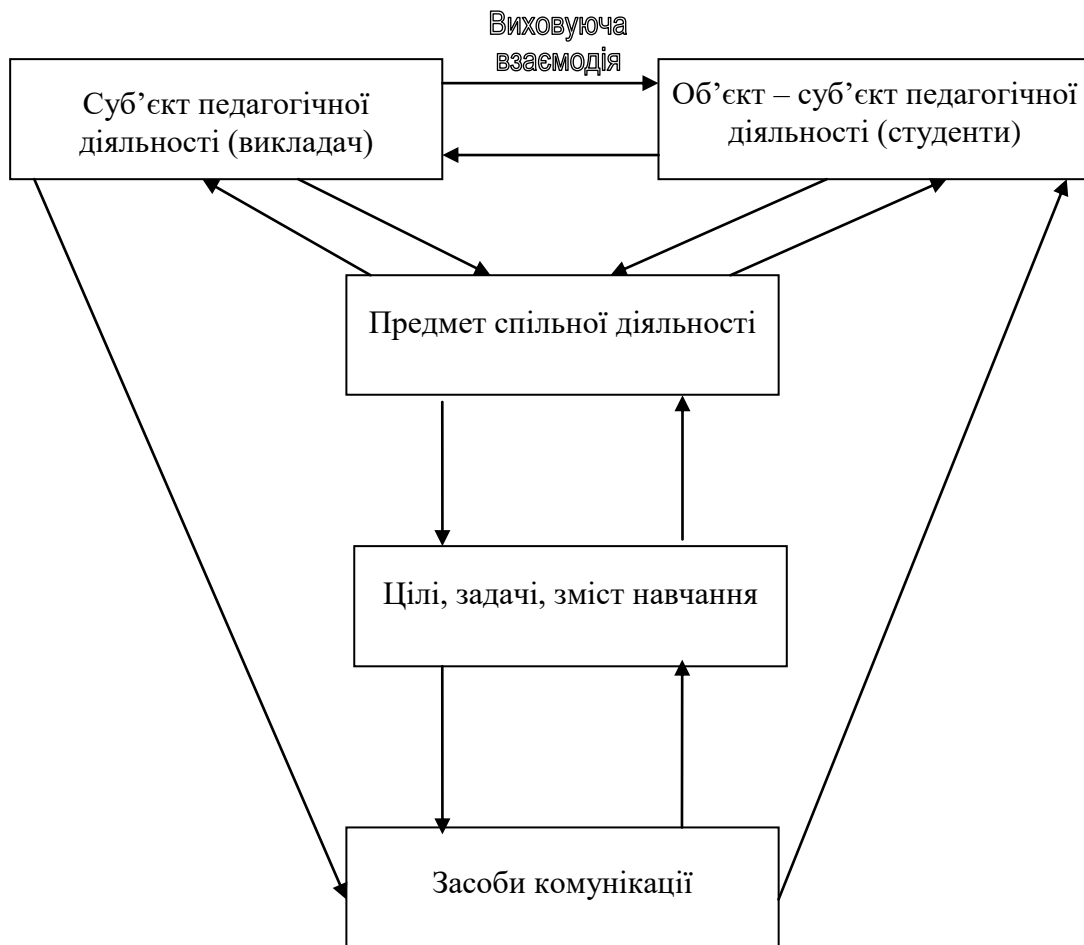

Рисунок 1.1. Структурні елементи педагогічної діяльності

Загальна мета діяльності педагога – формування творчої особистості в процесі навчання та виховання.

Рівень виконання педагогічної діяльності пов'язаний із наявністю педагогічних умінь.

О. Щербаков до основних педагогічних умінь відносив: уміння переносити відомі вчителю знання, варіанти рішення, прийоми навчання та виховання в умови нової педагогічної ситуації; вміння знаходити для кожної педагогічної ситуації нове рішення за допомогою комбінації відомих ідей, знань, навичок; уміння створювати нові елементи педагогічних знань, конструювати нові прийоми для вирішення педагогічних ситуацій [56].

Педагогічні вміння виступають як способи педагогічної діяльності. Сутність педагогічної діяльності може бути зрозумілою лише в межах системного підходу. Застосовуючи загальну теорію систем, науковець пропонує визначати, крім структурних, ще й функціональні компоненти педагогічної системи. У її працях виокремлено п'ять функціональних компонентів у структурі педагогічної діяльності: гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний, організаційний.

Гностичний компонент пов'язаний із сферою знань педагога. Йдеться про знання предмета, який він викладає, знання засобів педагогічної комунікації, психологічних особливостей здобувачів освіти і власних особливостей особистості та діяльності.

Проектувальний компонент містить близькі та перспективні цілі навчання і виховання, а також стратегії та засоби їх досягнення.

Конструктивний компонент відображає особливості конструювання педагогом власної діяльності та діяльності здобувачів освіти з урахуванням найближчих (заняття, цикл занять) цілей навчання й виховання.

Комунікативний компонент характеризує специфіку взаємодії педагога з вихованцем при досягненні дидактичної мети.

Організаційний компонент пов'язаний з умінням організувати діяльність здобувачів освіти і власну діяльність.

Педагогічна діяльність є духовно-практичною діяльністю, що передбачає соціалізацію кожної дитини, включення її в суспільні, міжособистісні відносини, в оволодіння суспільним досвідом. Л. Ковальчук визначає систему діяльності педагога як послідовну сукупність різних видів педагогічної діяльності: діагностичної, орієнтовно-прогностичної, конструктивно-проектуальної, організаційної, практичної, комунікативно-стимулюючої, аналітико-оцінної та дослідницько-творчої [36].

У низці вітчизняних досліджень професійно-педагогічна підготовка педагога розглядається: як неперервна освітня система, що об'єднує в себе три підсистеми: теоретичну, дослідницьку і практичну в системі підготовки та

припускає поступальність у меті, змісті, методах і формах на всіх її рівнях, як основи підготовки до неперервного професійного розвитку (О. Пехота) [1]; як єдність загальнопедагогічної підготовки (процесу послідовного опанування здобувачам вищої освіти змісту дисциплін педагогічного циклу в єдності їх теорії і практики) [59]; як система, що передбачає вивчення психології, педагогіки і методики в поєднанні з педагогічною практикою, спрямованих на формування педагога, центральною ланкою якої є педагогічна підготовка [57].

Аналіз сутності дефініції «професійно-педагогічна підготовка педагога» свідчить про те, що у науково-педагогічній літературі існують розбіжності у її визначенні, які зумовлені, у першу чергу, реформуванням самої системи підготовки педагога в Україні.

К. Ушинський підкреслював, що у вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості педагога. Будь-яка програма викладання, будь-який метод виховання, хоч би яким він був правильним, не перейшовши в переконання вихователя, залишається мертвою буквою, що немає ніякої сили в дійсності. Педагог наголошував на тому, що вихователь «... ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції. Нема сумніву, що багато чого залежить від загального розпорядку в закладі. Але найголовніше завжди залежить від особи вихователя, що стоїть віч-на-віч з вихованцем: вплив особи вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень ... дух закладу ... живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців» [66].

На сучасному етапі розвитку професійно-педагогічної освіти обов'язковим аспектом є використання педагогом новітніх педагогічних технологій. Одна і та ж сама технологія може бути застосована різними виконавцями, з більшою чи меншою майстерністю, більш або менш технічно, точно за інструкцією або творчо, що і зумовлює різницю у результатах. Тут на сцену виходять педагогічна майстерність і педагогічна техніка педагога.

Перш ніж перейти до розгляду інтерактивних технологій, розглянемо сутність педагогічних категорій: «технологія», «педагогічна технологія».

Педагогічна технологія – це змістова техніка реалізації освітнього процесу. Педагогічна технологія – набір процедур, які поновлюють професійну діяльність педагога і гарантують кінцевий запланований результат.

Останніми роками термін «технологія» усе частіше використовують дослідники проблем організації процесу навчання, звернувшись до більш глибокого вивчення ролі й функцій учня (студента або взагалі того, хто навчається), а також його взаємодії з іншими елементами процесу навчання.

Учені-дослідники (О. Пехота, В. Сластьонін, С. Сисоєва, Д. Чернілевський та ін.) зауважували на системному підході до процесу навчання як на головній ознаці технологізації.

Узагальнюючи, зазначимо, що технологія навчання, по суті, означає таку організацію процесу навчання, що передбачає певну систему дій і взаємодії усіх учасників освітнього процесу. При цьому важливими є два моменти. По-перше, технологія навчання детально відтворює систему дій не тільки педагога, викладача, але й, насамперед, того, хто навчається (здобувача освіти). По-друге, вона забезпечує, гарантує при коректному застосуванні досягнення визначених результатів.

Усе вищезазначене дозволяє перейти до характеристики однієї з інноваційних педагогічних технологій, яка за своїми базовими характеристиками відноситься до продуктивних, – технології інтерактивного навчання.

Слово «інтерактив» походить із англійської мови від слова «interact», де «inter» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [58, с. 7].

Інтерактивна технологія навчання – це така організація освітнього процесу, за якої неможлива неучасть здобувача у колективному процесі навчального пізнання, заснованому на взаємодії всіх його учасників: або кожен учень має конкретне завдання, за яке він повинен публічно прозвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою та перед усім колективом завдання [58, с. 19].

Ключовим поняттям, що визначає сутність інтерактивних методів, є взаємодія. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють [58, с. 7].

Реалізація інтерактивних педагогічних методів спрямована на зміну, удосконалення моделей поведінки і діяльності учасників педагогічного процесу. Вміле застосування інтерактивних технологій сприяє зацікавленості процесом навчання, зменшує розрив між теорією і практикою, підвищує рівень професійної компетентності.

У сучасних умовах все більше з'являється учителів-майстрів своєї справи: педагогів року, педагогів-експериментаторів, дослідників, творчо працюючих педагогів. Це фахівці вищої кваліфікації, високої педагогічної культури, розробляють авторські програми, володіють альтернативними педагогічними технологіями, індивідуальним стилем роботи, найбільш повно реалізують свій творчий потенціал і досягають високих результатів у навчанні, вихованні і розвитку підростаючого покоління. Все це, безсумнівно, вимагає від педагога високого рівня педагогічної майстерності.

Ми вважали за доцільне розглянути, як інтерпретується поняття «педагогічна майстерність» у довідковій літературі. На нашу думку, достатньо повне тлумачення надано у словнику «Професійна освіта», де майстерність трактується, як «характеристика педагогічної діяльності високого рівня, де головною ознакою є бездоганне уміння навчати своїх здобувачів освіти, сформувати в них позитивні риси особистості й характеру» [59, с. 235].

Педагогічна майстерність – це сукупність знань, певних якостей особистості та способів розумової і практичної діяльності педагога, які зумовлюють високий рівень його професіоналізму, здатність оптимально розв'язувати педагогічні задачі.

Визначення цієї педагогічної категорії за І. Зязюном розглядається так: педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [56].

Учені стверджують, що володіння педагогічними технологіями удосконалює педагогічну майстерність. Навіть маючи середні здібності, викладач може стати педагогом-майстром. Рівень педагогічної майстерності залежить від рівня технологічної компетентності. Чим вища технологічність педагога, тим вищий рівень його майстерності. На етапі становлення педагогічної майстерності майбутнього педагога необхідно сформувати гуманістичну спрямованість і педагогічну культуру, набути необхідних знань та вмінь, розвинути навички й оволодіти педагогічною технікою [53].

Найважливіше педагогічне уміння, за В. Сухомлинським, – брати до уваги індивідуальні особливості здобувачів освіти. Він підкреслював, що за масовими, ефективними заходами не слід забувати про своєрідність особистості. Кожному властиві, крім загальних, типових якостей, і неповторні індивідуальні риси. «Знати дитину, – підкреслював педагог, – це та найголовніша точка, де перетинаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі лінії педагогічного керівництва шкільним колективом» [62].

Майстерність, мистецтво виховання всебічно розвиненої особистості, учив В. Сухомлинський, полягає в умінні педагога відкрити абсолютно перед кожною, навіть перед найнеблагополдітишою, найважчою в інтелектуальному розвитку дитиною, ті сфери її духовності, де вона може досягти вершини, проявити себе, заявити про себе, черпати сили з джерела людської гідності, почувати себе не обділеною, а духовно багатою [62].

Із вищесказаного можна зробити висновок, що В. Сухомлинський був переконаний, що в кожній дитині закладено добро, бажання щастя для всіх і для себе. Ідея В. Сухомлинського про всебічний розвиток і розкріпачення здібностей і духовних сил дитини сьогодні стрижнева і найважливіша в гуманістичній педагогіці, в її основі лежить співпраця педагога і дітей.

А. Макаренко підкреслював, що шлях до педагогічної майстерності пролягає передусім через педагогічну техніку: «Що таке майстерність?.. Можна і необхідно розвивати зір, простий фізичний зір... Потрібно вміти читати на обличчі людини, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описане в спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю визначити деякі ознаки духовних рухів. Педагогічна майстерність полягає і в постановці голосу вихователя, і в управлінні своїм обличчям». До педагогічної техніки видатний педагог відносив цілу групу умінь і навичок, «без яких ні один вихователь не може бути гарним вихователем, не може працювати, тому що у нього не поставлений голос, він не вміє розмовляти з дитиною і не знає, в яких випадках як потрібно говорити» [43].

Педагогічна техніка – це вміння використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу. Це – володіння комплексом прийомів, які дають педагогові можливість глибше, яскравіше, талановитіше виявити свою позицію і досягти успіхів у виховній роботі.

Виділяючи якості педагога, К. Ушинський насамперед вимагав, щоб педагог не тільки був предметником, надавав знання, а й був вихователем: «У викладачеві середнього навчального закладу знання предмета далеко не є головним показником. Чи важко знати будь-який один предмет у межах гімназійного курсу? Чи важко знати три, чотири таких предметів, викладаючи їх тільки рік чи два? Але найбільше досягнення гімназистського викладача полягає в тому, щоб він умів виховувати здобувачів освіти своїм предметом» [66].

Одним із компонентів педагогічної майстерності педагога є педагогічний такт. Його розглядають як спеціальне професійне вміння встановлювати і

підтримувати потрібні взаємини з здобувачами, з ним поєднують значну частину загальнопедагогічних прийомів.

В. Сухомлинський надавав значної ролі педагогічному такту у професійній діяльності педагога. Він був переконаний, що «великого такту й обережності вимагає вибір справи, в якій виявляється довіра до вихованця. Ця справа повинна бути справжньою самоперевіркою, випробуванням совісті, нехай учень розкриє в ній свої вольові сили» [63].

Педагогічний такт відрізняється від загальнолюдського такту тим, що поєднує: важливі риси особистості педагога (повага, любов до дітей, доброта, ласкавість, ввічливість тощо); вміння обирати доцільно правильний підхід до здобувачів освіти [36].

Професійна компетентність, педагогічна майстерність і педагогічна творчість характеризують певний рівень розвитку педагогічної діяльності і синтезом наукових знань, умінь і навичок методичної творчості та особистісних якостей педагога.

Із поняттям «педагогічна майстерність» у смисловому та змістовому значенні перетинається поняття «педагогічна творчість». Розмежування цих понять має важливе методологічне значення.

С. Сисоєва вказує, що педагогічна творчість – це особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, зумовлена специфікою взаємовідносин між ними, спрямована на формування творчої особистості здобувача і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності педагога [60].

Педагогічна творчість за С. Гончаренком – це оригінальний і високоефективний підхід педагога до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання [21].

У підсумку бачиться можливим висновок, що сутність і структура педагогічної майстерності є предметом дослідження багатьох учених. Педагогічна майстерність педагога розглядається як сукупність психолого-педагогічної ерудиції, професійних здібностей і педагогічної техніки.

Аналіз основних дефініцій дослідження, незважаючи на різноманітність у підходах до сучасного визначення їх суті і змісту, дає можливість виокремити інтеграційні тенденції, необхідні для подальшого дослідження.

1.2. Педагогічна майстерність як складова професійної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти

Однією із проблем сучасного суспільства є потреба його в компетентних, висококваліфікованих фахівцях, конкурентоспроможних на ринку праці. Тому заклади освіти нині значну увагу повинні приділяти саме формуванню у майбутніх спеціалістів професійної компетентності ще на студентській лаві.

Проблему професійної компетентності педагога вивчали багато зарубіжних і вітчизняних науковців: Л. Ващенко, М. Жалдак, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, Л. Романишина, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Семенов, Л. Сущенко, Т. Сущенко та ін.

Нашою метою є визначення сутності та змісту професійної компетентності педагога та педагогічної майстерності як однієї з її складових.

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури дає нам підстави стверджувати, що більшість науковців вважають, що професійна компетентність педагога – це сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, а також його особистісних якостей.

Українські вчені (С. Бондар, І. Гушлевська, О. Овчарук, Н. Ничкало та ін.) по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як «сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [47].

Нині серед української педагогічної громадськості, на сторінках педагогічної преси досить часто можна натрапити на тезу про необхідність запровадження компетентнісного підходу. Поняття компетентнісної освіти,

освітньої компетентності прийшло до нас із зарубіжних країн, де його широко вживають і активно досліджують уже понад десять років.

Саме компетентність як грамотність, освіченість, ерудованість педагога, що досягаються головним чином спеціальною академічною підготовкою, відрізняє професійно-трудова педагогічна діяльність від непрофесійної, так званої «аматорської», якою широко і досить успішно можуть займатися дорослі люди на основі емпіричних знань та власного досвіду без спеціальної підготовки і систематизованих знань (наприклад, педагогічна діяльність у сім'ї, у трудовому колективі тощо). Тому значний інтерес дослідників до проблеми педагогічної компетентності як найважливішої складової професійної педагогічної праці цілком закономірний.

Разом із тим, аналіз існуючих праць з проблеми компетентності педагога вказує, що на сьогодні не склалося єдиного підходу до розуміння цієї дефініції, спостерігається неоднорідність термінів, які використовують автори для позначення цього утворення, серед яких найбільш поширеними є педагогічна компетентність (Л. Мітіна), психолого-педагогічна компетентність (М. Лук'янова), а також вони вживаються як синоніми (Ю. Кулюткін і Г. Сухобська). Вважаємо, що названі поняття утворюють синонімічний ряд і можуть використовуватися як рівнозначні, оскільки виступають різновидом педагогічної професії.

Серед існуючої досить великої кількості розробок з даної проблеми виділяються різноманітні трактування поняття компетентності педагога і, відповідно, її змісту, структури, видів.

Під *педагогічною компетентністю* ми розуміємо практичний досвід вихователя, його уміння і навички, підготовленість, знання та ерудицію, а також шляхи і можливості їх набуття та функціонування за допомогою педагогічної свідомості і мислення.

Професійна педагогічна компетентність визначається для кожного предмета і розвивається на кожному етапі навчання, ґрунтуючись на загальнопредметних компетентностях. Домінуючим блоком педагогічної

компетентності, ми вважаємо особистість педагога, його індивідуальність та творчий потенціал.

Провідною ознакою професійної педагогічної компетентності, на нашу думку, є її усвідомленість і сформованість до початку самостійної діяльності, насамперед спроможністю вихователя закладу дошкільної освіти (далі – ЗДО) до продуктивного педагогічного спілкування, підкреслюючи таким чином роль спеціальної педагогічної підготовки і розвиненості пізнавальної сфери – знань, умінь, навичок.

Рівень компетентності вихователя у вирішенні педагогічних завдань зумовлюється його педагогічними вміннями.

Педагогічне вміння як одиниця аналізу професійної поведінки педагога виступає параметром вирішення педагогічних завдань. Проблема педагогічних умінь займає одне із центральних місць у дослідженнях педагогічної діяльності

Педагогічні вміння – це можливість на основі знань і навичок виконувати певні дії у процесі педагогічної діяльності. Педагогічні вміння і навички виступають формою функціонування теоретичних знань, вони ніби «виростають» із знань, реалізують на практиці засвоєні теоретичні поняття, категорії, ідеї, концепції, що особливим чином структуруються й інтегруються у педагогічних вміннях, актуалізують прагматичні аспекти знань, що підлягають безпосередньому виконанню, додають їм практичної «корисності», усуваючи роздробленість. У такому розумінні педагогічні знання стають необхідною передумовою, інформаційною основою педагогічних умінь. Взаємозв'язок педагогічних умінь із теоретичними знаннями опосередкований процесами мислення.

Таким чином, професійно-педагогічна компетентність становить зміст педагогічного професіоналізму вихователя та багатство його професійного тезауруса. Це – система теоретичних і практичних знань і вмінь, що виступає основою різних компетентностей педагога-професіонала та творчого їх сприйняття.

Отже, проаналізувавши літературу, присвячену дослідженню проблеми *професійної компетентності педагога*, ми дійшли висновку, що – це складний комплекс, який включає професійні знання, вміння, навички, готовність до діяльності, а також цілу низку професійно важливих особистісних якостей, таких як: креативність, мобільність, комунікабельність, толерантність, урівноваженість, чуйність, доброзичливість, прагнення до самопізнання, саморозвитку і самореалізації, саморефлексії та ін.

І якщо з тлумаченням поняття «професійна компетентність педагога» науковці здебільшого визначились та дійшли до єдиного підходу, однак єдності щодо виділення структурних компонентів професійної компетентності в цілому, і педагогів зокрема, та їхнього змісту в науковців немає.

Майстерність педагога визначається поєднанням всіх видів професійної компетентності. Крім того, компетентність педагога можна розглядати як єдність загальної компетентності, необхідної для людини незалежно від його професії, компетентності в тій сфері науки, основи якої він викладає, і психолого-педагогічної компетентності. Існують різні підходи до визначення структури професійної компетентності. Один з них пов'язаний з розкриттям структури професійної компетентності через систему педагогічних умінь педагога, інший – з виділенням окремих компетентностей відповідно до провідних видів професійної діяльності педагога в сферах: самостійної освітньої та викладацької діяльності; виховної діяльності; науково-методичної та науково-дослідної; соціально-педагогічної та культурно-просвітницької; корекційно-розвивальної і управлінської діяльності. Незалежно від виду діяльності педагога компетентність кожної з них включає два основні компоненти: 1) систему знань, що визначають теоретичну готовність педагога, 2) систему умінь і навичок, що складають основу його практичної готовності до здійснення професійної діяльності.

Узагальнені вимоги до рівня теоретичної та практичної готовності педагога містяться у кваліфікаційній характеристиці випускника, що одержує спеціальність «вихователь», представленій в Державному стандарті.

Часто педагогічну майстерність зводять до умінь і навичок педагогічної техніки, в той час як це лише один з компонентів майстерності, який виявляється ззовні. За переконанням А. Макаренка, оволодіння педагогічною майстерністю доступно кожному педагогу за умови цілеспрямованої роботи над собою. «Майстерність – це те, чого можна домогтися, і як може бути відомий майстер-токарь, прекрасний майстер-лікар, так повинен і може бути відомим майстром педагог... І кожен з молодих педагогів буде обов'язково майстром, якщо не покине нашої справи, а наскільки він опанує майстерність, – залежить від власного напору» [43]. Майстерність формується *на основі практичного досвіду*, але не будь-який досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом є тільки праця, осмислена з точки зору його сутності, цілей і технології діяльності. Педагогічна майстерність – це сплав особистісно-ділових якостей та професійної компетентності педагога.

Якщо розглядати дане визначення з сучасних позицій, то в ньому не приділено уваги педагогічній техніці, яка є складовою педагогічної майстерності і фундаментом розвитку педагогічних здібностей. Також розглядається лише один аспект професійно значущих особистісних якостей, які відіграють важливу роль у навчанні та вихованні підрастаючого покоління. Основою педагогічної майстерності в даному випадку є знання та педагогічні здібності.

Фундатор науково-практичного напрямку педагогічної майстерності академік І. Зязюн розглядав сутність педагогічної майстерності як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

До таких важливих властивостей належать:

– гуманістична спрямованість (домінанта на розвитку дитини; бачити особистість, відчувати, розуміти й допомагати; у кожній малій справі бачити велику мету; «вирощувати» особистість через відкриття, а не насаджування; відповідати за свій вплив; відчувати моральне задоволення від розвитку вихованців);

– професійна компетентність (комплекс знань з предмета, психології, педагогіки, методик; особистісна забарвленість знань; постійне оновлення знань);

– педагогічні здібності (комунікативні; перцептивні; динамізм; емоційна стабільність; оптимістичне прогнозування; креативність);

– педагогічна техніка (зовнішня і внутрішня) [56].

Педагогічна майстерність має розглядатися не тільки як високий ступінь оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками, а й як відповідність певній сукупності вимог, які висуває перед педагогом конкретна система освіти.

Надаючи великого значення поглибленню професійних знань, як умові розвитку педагогічної майстерності викладача, В. Пилипчук наголошує на тому, що «фундаментальні знання і предметні методики навчання – вагомий фактор розвитку педагогічної майстерності педагогів. І не варто обмежувати «прямий» об'єм знань особистості, які не замінять посилення на довідники і сучасні можливості «завжди знайти потрібні знання». Знайти можна лише інформацію, яка має досить опосередковане відношення до знання. Справжні знання здобуваються в муках напруженої творчості і, ставши надбанням особистості, тримають розум гострим, допитливим, таким, що постійно відчуває пізнавальну потребу» [57].

Таким чином, професійна компетентність педагога виступає умовою становлення і розвитку педагогічної майстерності майбутнього вихователя ЗДО. Своєрідність педагогічної діяльності вимагає наявності не лише вузькоспеціальної компетентності. Компетентність педагога можна розглядати як *єдність трьох складових*: загальної компетентності, необхідної для людини незалежно від його професії, компетентності в тій галузі науки, основи якої він викладає, та психолого-педагогічної компетентності. Педагогічна майстерність є властивістю особистості, що відображає її духовно-моральну та інтелектуальну готовність до творчого осмислення соціокультурних цінностей суспільства, а також теоретичну і практичну

готовність до творчого застосування знань, умінь і навичок у професійній діяльності. Безумовно, педагогічна майстерність, будучи одиничним і особливим по відношенню до загальної педагогічної практики, виступає як певна фізична сила, сприяє подоланню «інерції спокою», трансформації існуючих поглядів. Майстерність, як одиничне, прокладає дорогу загального, і часткове стає масовим явищем, переходячи в стан буденності, природності. Таким чином, *педагогічна майстерність* – це самоорганізована система в структурі особистості, де системоутворюючим фактором виступає гуманістична спрямованість, що дозволяє доцільно вибудувати педагогічний процес і містить інтереси, цінності, ідеали даної особистості.

Наведені варіанти розуміння сутності педагогічної майстерності дозволяють зробити висновок про відсутність єдиної точки зору на сутність і структуру педагогічної майстерності. Одні автори вважають, що це властивість особистості педагога, інші – що це знання, вміння та навички, треті – об'єднують і те, і інше, четверті – в одних випадках називають якості особистості, а в інших – рівень здійснення професійної діяльності і т.д.

На основі проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури та сучасних вимог до рівня підготовки випускника ЗВО, ми розглядаємо *майстерність* педагога як сукупність психолого-педагогічної ерудиції, професійних здібностей і педагогічної техніки. У цьому випадку професійною майстерністю є якісний рівень професійної діяльності, що має творчий характер, орієнтованої на соціально значимий кінцевий результат (мета) і оптимальний процес його досягнення.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЬ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Інтерактивні технології формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Технологічна майстерність педагога, його професійний рівень є основними чинниками в реалізації тих вимог, які висуває суспільство до освіти. Самореалізація особистості педагога безумовно сприяє самореалізації особистості. Важливим є вміння організувати освітній процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості, на її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості.

Проаналізувавши стан сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, можна зробити такі висновки: необхідно змінити мету навчання здобувачів вищої освіти, переорієнтувати її на розвиток особистості суб'єкта; потрібно відійти від предметно-орієнтованої, орієнтованої на знання освіти, прагнення до створення суб'єкт-суб'єктних стосунків між учасниками освітнього процесу з урахуванням особистого досвіду кожного суб'єкта, необхідності переорієнтації освіти: головне – не обсяг отриманих знань, а їх продуктивність; потрібно збагатити психолого-педагогічні, методичні дисципліни знаннями про інтерактивні технології навчання, їх вплив на психологічний та інтелектуальний розвиток, виховання здобувачів освіти при застосуванні інтерактивних технологій в освітньому процесі; оцінити важливе значення педагогічної практики, самостійної, науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти.

За результатами констатувального етапу дослідження зроблено висновок про те, що використовувана у ЗВО технологія навчання з її традиційними, стандартними формами, методами, засобами, змістом, цілями, завданнями навчання не сприятиме формуванню педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Тому необхідно внести зміни у навчально-методичні комплекси дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки, збагатити їх програми включенням тем, що розкривають поняття «інтерактивні технології навчання», знаннями про їх ознаки, види, особливості організації роботи при їх застосуванні, особливості побудови інтерактивного уроку, специфіку організації діяльності здобувачів освіти на такому уроці, особливості діяльності педагога, особливості створення суб'єкт-суб'єктного освітнього середовища, створення комфортних умов навчання, організації активної взаємодії здобувачів вищої освіти на занятті, організації рефлексії, різних форм взаємонавчання.

Сформувати педагогічну майстерність засобами інтерактивних технологій означає: сформувати цілі, мотиви, потреби в застосуванні інтерактивних технологій навчання майбутніми педагогами гуманітарних дисциплін; виробити систему знань, умінь, навичок про інтерактивні технології навчання та форми їх застосування; сформувати і розвинути педагогічні здібності, необхідні для використання інтерактивних технологій навчання в освітньому процесі закладу освіти.

Ми припускали, що процес формування педагогічної майстерності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій навчання буде ефективним, якщо:

– завдання, мету, зміст, форми організації діяльності, процес викладання дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки буде націлено на створення освітнього середовища, на розвиток особистості майбутнього педагога, на розвиток педагогічної рефлексії, на застосування інтерактивних технологій навчання;

– у процесі освоєння дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки надавати здобувачам вищої освіти інформацію про інтерактивні технології навчання, їх ознаки, класифікації, особливості організації роботи на інтерактивних заняттях, з виділенням порівняльної характеристики освітніх процесів, що протікають при традиційному навчанні та під час навчання, яке ґрунтується на застосуванні інтерактивних технологій. Це допоможе здобувачам вищої освіти усвідомити важливість і необхідність оволодіння інтерактивними технологіями навчання та їх застосування в подальшій професійній діяльності;

– у процесі проведення лекційних, практичних, семінарських занять, консультацій, педагогічної практики, організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти формувати в них потребу в оволодінні знаннями і відповідними вміннями та навичками зі створення комфортних умов навчання, створення суб'єкт-суб'єктних стосунків в освітньому процесі, атмосфери співтворчості, співпраці, взаємної підтримки, доброзичливості;

– під час проходження здобувачам вищої освіти педагогічної практики орієнтувати її цілі і мотиви на розвиток особистості дитини, на створення суб'єкт-суб'єктних відносин, комфортних умов навчання в освітньому процесі закладу освіти; вводити у план педагогічної практики аналітичні завдання, аналіз педагогічних ситуацій, пов'язаних із застосуванням інтерактивних технологій навчання, підготовки, організації та проведення інтерактивних уроків, виховних заходів, батьківських зборів із застосуванням інтерактивних технологій навчання;

– стимулювати пізнавальну активність здобувачів вищої освіти у психолого-педагогічних, окремо методичних питаннях, пов'язаних із застосуванням інтерактивних технологій навчання у закладі освіти, навчальній, науково-дослідній, практичній, самостійній діяльності здобувачів вищої освіти, при написанні ними курсових робіт;

– сформувати у здобувачів вищої освіти внутрішню потребу у постійному професійному розвитку, самовдосконаленні, в оволодінні інтерактивними

технологіями навчання, підвищенні рівня педагогічної майстерності, збагачення обсягу знань, удосконалення вмінь і навичок використання різного виду інтерактивних технологій навчання;

– навчати здобувачів вищої освіти грамотно співвідносити свої індивідуально-особистісні, професійно-педагогічні можливості майбутнього педагога гуманітарних спеціальностей з індивідуальними, особистісними особливостями вихованців різного віку і застосуванням різновидів інтерактивних технологій навчання, з дотриманням правил організації, проведення інтерактивного заняття.

Обрано наступні навчальні дисципліни для формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти: «Дошкільна педагогіка», «Основи педагогічної майстерності».

Одним із шляхів реалізації сучасних завдань підготовки педагога є створення у ЗВО спеціального інтерактивного середовища ще з першого курсу.

Початковим етапом формування педагогічної майстерності є вивчення на першому курсі навчальної дисципліни «Дошкільна педагогіка», яка займає основоположне місце у системі професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога.

Зміст курсу побудований з урахуванням активного пошуку таких педагогічних систем, вітчизняних і зарубіжних, які спроможні стимулювати індивідуальний всебічний розвиток студента, забезпечити безперервне творче зростання майстерності майбутнього педагога, організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і здобувачів вищої освіти на рівні співробітництва та співтворчості, формування інтелектуального потенціалу майбутніх педагогів. Зокрема, він передбачає значну дослідницьку роботу студента, визначення рівня особистісних якостей, необхідних для майбутньої професії, з метою їх подальшого вдосконалення.

Програмою передбачено достатню кількість годин для самостійної роботи здобувачів вищої освіти, спрямованої на поглиблення знань, умінь, навичок із цієї дисципліни. Програма курсу впроваджується за методикою

діагностико-діяльнісного рейтингового контролю якості підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з педагогіки. До програми розроблена також автоматизована комп'ютерна контрольно-навчальна система, що дозволяє оперативно перевіряти рівень знань з усіх розділів педагогіки.

Важливим етапом роботи з точки зору логіки нашого дослідження було вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності». Доречно зауважити, що мета та завдання цього курсу цілком орієнтована на формування у здобувачів вищої освіти потреб професійного розвитку. Таким чином, даний навчальний курс завершує вивчення предметів педагогічного циклу й, опираючись на теоретичне та частково практичне осмислення здобувачам вищої освіти суті педагогічного процесу, його цілісної структури, передбачає узагальнення та синтез педагогічних знань, умінь та навичок, формування готовності творчо й оптимально використовувати їх у розв'язанні різноманітних завдань професійної діяльності.

Зазначений навчальний курс відкрив великі можливості оволодіння прийомами організації власної діяльності, розв'язання педагогічних завдань у навчанні та вихованні. Важливо, щоб майбутні педагоги усвідомили педагогічну діяльність як рефлексивне керування діяльністю здобувача, уявили себе суб'єктом цієї діяльності, опанували механізми використання особистісного потенціалу для розв'язання педагогічних завдань навчання і виховання, засвоїли елементи педагогічної техніки і педагогічного такту.

Особливо ефективними у формуванні педагогічної майстерності були інтерактивні методи. Вони допомагали усвідомити власні психічні стани, прогнозувати поведінку в різних педагогічних ситуаціях, усвідомлювати, як тебе сприймають інші.

Надавалась особлива увага формуванню педагогічної майстерності під час вивчення всіх тем гуманітарних дисциплін. Продемонструємо методику формування педагогічної майстерності під час лекційно-семінарських та практичних і лабораторних занять, організації самостійної роботи.

Проблемна лекція. Актуальність використання проблемних лекцій ґрунтується на тому, що є такі основні умови успішного навчання: проблемність навчального матеріалу (знання – «діти» здивування і допитливості), активність студента (знання повинні засвоюватися «з апетитом»), зв'язок навчання з життям, працею.

1. *Лекція з використанням техніки зворотного зв'язку*, яка проводиться із застосуванням елементів програмованого навчання, що підкреслює інтегративний характер інтерактивних технологій.

2. *Лекція-консультація*, яка використовується під час вивчення теми суто практичного характеру або на підсумкових заняттях, коли викладач майже половину тривалості лекції може присвятити відповідям на запитання здобувачів вищої освіти.

3. *Лекція із заздалегідь запланованими помилками*, яка передбачає зумисне використання викладачем у процесі лекції кількох змістових чи методичних помилок.

Семінарські й практичні заняття дають можливість викладачу застосувати набагато більший набір інтерактивних технологій на відміну від лекційної форми навчання: мозковий штурм, ажурна пилка, аналіз конкретних ситуацій, робота в парах, робота в малих групах, дидактичні ігри та інше.

Інтерактивні методики дозволяють зробити семінар дійсно цікавим, спонукаючим до пошуку нових знань. Семінарські і практичні заняття з педагогічних дисциплін самі по собі передбачають обговорення в групі навчальної проблеми, інтерактивні технології покликані зробити цей процес більш творчим, емоційно комфортним, спрямованим не лише на засвоєння знань, а й на розвиток особистісних якостей здобувачів вищої освіти.

Використання інтерактивних технологій у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, як і будь-яких інших, повинно складати певну систему, яка має адекватну логіку впровадження, алгоритм підвищення складності. Тому, ми пропонуємо включати найпростіші інтерактивні методи у навчально-виховний

процес здобувачів вищої освіти вже з першого курсу, поступово їх ускладнюючи.

На основі наших досліджень, розглянемо можливі варіанти застосування інтерактивних технологій на прикладах семінарських та практичних занять. На наш погляд, семінарське заняття з гуманітарних дисциплін доцільно проводити з використанням таких методик: брейн-рингу, каруселі, «кошика», групової дискусії. Перевірка теоретичних знань методом *брейн-рингу* проводиться у вигляді інтелектуальної розминки. Для більш детального розгляду теоретичного матеріалу навчальні питання розбиваються на простіші. Студенти перед семінаром об'єднуються на дві групи. Для цього застосовують два варіанти розподілу: перший полягає у простому поділі групи на два колективи з пропозицією кожному з них вивчити та проаналізувати навчальні матеріали семінару і підготувати колективними зусиллями відповіді на поставленні запитання; другий спосіб – поділ навчальної групи на колективи, які опонують один одному. Мета такого поділу полягає у тому, що після обговорення навчального матеріалу у межах колективу студенти формують та висловлюють дві-три думки з приводу того чи іншого питання, студенти другої підгрупи вчаться оцінювати відповіді та вибирати, на їхній погляд, найбільш оптимальні. Після цього викладач уточнює відповіді та заохочує найбільш активних учасників обговорення.

У кожній підгрупі призначається капітан команди, який визначає готовність здобувачів вищої освіти відповісти на поставлене питання, встановлює черговість доповідачів серед членів команди і за допомогою світлового та звукового сигналів сповіщає помічника керівника заняття про готовність когось зі здобувачів вищої освіти до відповіді. Із кола найбільш підготовлених здобувачів вищої освіти призначаються два експерти для оцінки відповіді. Помічник керівника заняття зачитує запитання і надає час для підготовки відповіді (до 10 с.). Черговість відповіді командами визначається за звуковими та світловими сигналами. Оцінюють відповідь призначені експерти. Роль викладача полягає в організації дискусії між колективами. Термін

інтелектуальної розминки становить 50-60 хв. Протягом цього часу кожен студент може дати відповідь на 2-3 питання, а також ще й доповнити своїх товаришів. Після цього починається конкурс капітанів. Кожному капітану протилежна команда задає по два-три запитання і за результатами відповіді керівник визначає кращого капітана.

Застосування такого методичного прийому дає здобувачам вищої освіти можливість працювати на заняттях більш активно і брати участь в обговоренні всіх питань семінару.

Змістовні форми та методи роботи зі здобувачам вищої освіти викликали у них інтерес до вивчення педагогіки як науки, разом з тим вони відіграли надзвичайно важливу роль у формуванні педагогічної майстерності у майбутніх педагогів.

Матеріали дослідження дали можливість зробити такі висновки щодо дисциплін психолого-педагогічного циклу: дають змогу особистості максимально виявити внутрішні задатки, які важливі для майбутньої професійної діяльності та забезпечити ефективний розвиток компонентів педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти; підтверджують, що оволодіння педагогічною майстерністю під час навчання є особливо важливим для студента – майбутнього педагога, професія якого потребує багато знань, життєвих умінь, практичних навичок; переконують у необхідності формування компонентів педагогічної майстерності у процесі професійного становлення, щоб у майбутньому кваліфіковано навчати та виховувати своїх вихованців.

Сформованість компонентів педагогічної майстерності під час вивчення навчальних дисциплін «Дошкільна педагогіка», «Основи педагогічної майстерності» слугувала основою для подальшого їх розвитку на наступних етапах дослідження.

2.2. Обґрунтування і реалізація педагогічних умов застосування інтерактивних технологій у підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Формування фахівця у процесі професійної підготовки, мислячого, ініціативного, творчого, може дати позитивні наслідки, якщо у закладі вищої освіти для навчання здобувачів будуть визначені, створені і реалізовані умови, які сприятимуть всебічному професійному розвитку та наближені до їх майбутньої професійної діяльності. Адже фахівця з високим рівнем педагогічної майстерності формує не лише предметний зміст основ наук, які вивчаються, а й сприяння постійному особистісному розвитку і фаховому зростанню з метою удосконалення професійних педагогічних умінь і навичок майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. У світлі нашого дослідження таке удосконалення професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти передбачало визначення певних оптимальних педагогічних умов, які реалізовувалися з використанням методів інтерактивного навчання здобувачів вищої освіти.

Проведемо аналіз сутності наукової категорії «педагогічні умови». В українському педагогічному словнику умова трактується, як «філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність» [59].

У нашому розумінні, *педагогічні умови* це сукупність чинників, які введені в освітній процес і забезпечують досягнення поставлених цілей. У нашому дослідженні – формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

При визначенні педагогічних умов, які позитивно впливають на формування педагогічної майстерності майбутніх педагогів, важливо враховувати особливості процесу актуалізації та осмислення знань, отриманих

здобувачам вищої освіти під час навчання. Цей процес розглядався крізь призму ставлення суб'єкта діяльності до іншої людини.

На основі ґрунтовного аналізу наукових літературних джерел із проблем формування педагогічної майстерності педагога, вивчення можливостей і переваг технології інтерактивного навчання (розділ 1), ми визначили такі педагогічні умови, як:

- удосконалення освітнього процесу шляхом розвитку мотивації педагогічної майстерності з використанням засобів інтерактивних технологій;
- поетапне формування педагогічної майстерності через педагогічну практику та виховні заходи;
- забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти у процесі формування педагогічної майстерності засобами інтерактивних технологій.

Удосконалення освітнього процесу шляхом розвитку мотивації до набуття педагогічної майстерності засобами інтерактивних технологій.

Проаналізувавши наукові джерела, відзначаємо, що учені і педагогіки активно цікавляться проблемою мотивації до активної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, здобувачів вищої освіти, слухачів.

Ми беремо також до уваги думку О. Вербицького та В. Круглікова, що мотиваційна сфера особистості не є простою та лінійною, а складна та багаторівнева структура з централізованим свідомо-вольовим управлінням, поведінкою та потребами [41]. Як констатують фахівці, мотивація навчання впливає на інтенсивність уваги, якість запам'ятовування, розуміння прочитаного матеріалу, результати розумової діяльності та дає змогу студентові визначити не тільки напрямок, а й способи реалізації освітньої діяльності.

Визначаємо мотивацію здобувачів вищої освіти щодо формування педагогічної майстерності за допомогою інтерактивних технологій як *систему детермінантів, стимулів, мотивів, що спонукає майбутнього педагога до творчого інноваційного підходу в гуманітарній підготовці.*

Вважаємо, що саме в умовах змодельованої інтерактивної взаємодії створюється позитивна емоційна атмосфера співробітництва, безпеки і довір'я, що зумовлює успішність гуманітарної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (як одного із аспектів педагогічної майстерності), формування у них бажання прилучатися до інтерактивних методів навчання і застосовувати на практиці у змодельованих ситуаціях набуті знання.

З метою мотивації здобувачів вищої освіти до формування педагогічної майстерності за допомогою інтерактивних технологій проводилися на заняттях з гуманітарних дисциплін (дошкільної педагогіки, основ педагогічної майстерності) окремі інтерактивні вправи, тематичні дидактичні та рольові ігри, навчально-ігровий проект та були певним чином пов'язані з професійною діяльністю майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

На практичних заняттях в експериментальних групах систематично використовувалися інтерактивні вправи: на розвиток психічних процесів (пам'яті, спостережливості, мислення, концентрації уваги, емпатії, можливості відчувати настрій і стан тих, з ким виникає необхідність взаємодіяти); для формування навичок встановлення ділових контактів і міжособистісної взаємодії; на розвиток навичок невербального і ефективного професійного спілкування, аргументації, співробітництва, активного слухання, визначення особистісних бар'єрів спілкування та їх уникнення; розвиток навичок ввічливих форм прохання і відмови; комунікативні ігри; вправи, спрямовані на розвиток навичок переконуючого впливу, зняття агресії тощо.

«Мікрофон» – надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Правила проведення: говорити має тільки той, у кого «символічний» мікрофон; подані відповіді не коментуються і не оцінюються; коли хтось висловлюється, інші не мають права перебивати, щось говорити, викрикувати з місця.

У позитивній мотивації багато авторів бачать успіх професійної підготовки майбутніх фахівців. Обов'язкова і неодмінна умова досягнення

успіху в діяльності незалежно від того, яким є загальний і розумовий потенціал людини, полягає в позитивній мотивації, у глибокій і активній зацікавленості, у прагненні до досягнення мети цієї діяльності. Наявність у майбутніх педагогів позитивного ставлення та стійкої потреби вдосконалювати професійну компетентність передбачає збалансованість і підпорядкованість мотивів у педагогічній діяльності.

Отже, формування позитивної мотивації як важливої умови розвитку педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти не є довільним і стихійним процесом. Не можна закласти у свідомості здобувачів вищої освіти готові цілі та мотиви педагогічної діяльності. Необхідно їх поставити в такі ситуації, де б прогнозовані цілі та мотивація склалися й розвивалися з урахуванням внутрішніх прагнень, інтересів та їх установок і в контексті накопиченого здобувачам вищої освіти професійного досвіду.

Поетапне формування педагогічної майстерності через педагогічну практику та виховні заходи. Ми вважаємо, що майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у ЗВО необхідно готувати на основі єдності навчальних, навчально-методичних, навчально-виховних, науково-дослідних ідей, які, в першу чергу, передбачають самовдосконалення та розвиток рефлексії ще під час навчання. Саме ці переконання і були покладені в основу вибору другої педагогічної умови.

Моделювання ситуацій, максимально наближених до реальних професійно-педагогічних, під час педагогічної практики та виховних заходів створює атмосферу, у якій студенти відчувають себе вільно і відчувають потребу в активних діях. Ці ситуації охоплюють особистість у цілому тому, що залучають інтелект, емоції, волю, стимулюють прояв творчих і рефлексивних здібностей. У ситуаціях, що моделюють майбутню професійно-педагогічну діяльність, створюються умови для реалізації професійних функцій і розвитку здатності до їх нестандартного виконання. Різні форми роботи – індивідуальна, групова, колективна – містять умови для вияву активності, самостійності, ініціативності, контактності і толерантності, креативності та рефлексії, що

забезпечує успішність формування у майбутніх педагогів професійних здібностей та готовності до майбутньої професійної діяльності. Педагогічна практика забезпечує умови, в яких накопичується індивідуальний пізнавальний досвід студента, удосконалюються такі якості, як самостійність, виразність, наявність внутрішнього світу. Наші дослідження показали, якщо студенту надати можливість діяти у навчальних ситуаціях, набувати індивідуальний пізнавальний досвід, якщо надати йому можливість бути суб'єктом власної діяльності, всередині якої він міг би реалізувати свої професійні можливості і здібності, то процес формування педагогічної майстерності буде протікати успішно.

Для реалізації цієї умови під час проведення різних видів навчальної практики використовувалися такі інтерактивні технології: інтерактивні технології кооперативного навчання (робота в парах, ротаційні трійки, карусель, робота в малих групах, акваріум); технології колективно-групового навчання (мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, навчаючи – вчусь, ажурна пилка, розв'язання проблем, дерево рішень); технології ситуативного моделювання (стимуляційні або імітаційні ігри, громадське слухання); технології опрацювання дискусійних питань (дискусія, дебати, метод ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, неперервна шкала думок) тощо.

Робота в парах. Ця технологія особливо ефективна на початкових етапах навчання здобувачів освіти роботи в малих групах. Її студенти використовували для досягнення будь-якої дидактичної мети. За умов парної роботи всі діти в групі отримують рідкісну у традиційному навчанні можливість говорити, висловлюватися. Робота в парах дає здобувачам час подумати, поділитись ідеями з партнером і лише після того озвучувати свої думки перед колективом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватися, критично мислити, переконувати й вести дискусію.

Завдяки роботі в парах діти не можуть ухилитися від виконання завдання. Також вони можуть швидко виконати вправи, які за інших умов потребують багато часу.

Карусель. Цей варіант кооперативного навчання найбільш ефективний для одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами для обговорення дискусійних питань.

Робота в малих групах. Роботу в малих групах варто використовувати для розв'язання складних проблем, що потребують колективного розуму. Цю модель доцільно використовувати тільки в тих випадках, коли завдання вимагає спільної, але не індивідуальної роботи.

Вищеназвані інтерактивні технології сприяли підвищенню рівня пізнавальної активності здобувачів вищої освіти-практикантів відповідно до цілей навчання у межах тем і ситуацій спілкування за допомогою відповідного мовного і мовленнєвого матеріалу.

Отже, педагогічна практика є важливим моментом у формуванні самооцінки професійно важливих якостей, усвідомлення себе в ролі майбутнього педагога. Розуміння цього стає поштовхом до самовдосконалення, розвитку здібностей, удосконалення вмінь необхідних для майбутньої педагогічної діяльності. Студенти мають усвідомити головне значення педагогічної практики – майбутній педагог вперше засвоює ту рольову поведінку, яка стане визначальною в його подальшій професійній діяльності.

Особливу увагу було приділено формуванню педагогічної майстерності під час виховної роботи. Застосовувалися при цьому різні види інтерактивних технологій, які суттєво впливали на її ефективність формування педагогічної майстерності. Виховну роботу побудовано на основі системного підходу та принципів неперервної підготовки майбутніх педагогів, на діагностичній основі, глибокому вивченні та аналізі результативності освітнього процесу і рівня вихованості здобувачів вищої освіти, сформованості педагогічної майстерності.

Форми й методи, використані нами у виховній роботі, орієнтувалися на вітчизняні національні традиції, кращі здобутки української та світової педагогічної і психологічної наук, враховано конкретні політичні та соціально-культурні реалії. Серед цих методів і форм пріоритетна роль належала

інтерактивним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, які спрямовані на самостійний пошук істини і сприяли формуванню критичного мислення, ініціативи та творчості. У роботі зі здобувачами вищої освіти використано такі методи: проектну діяльність, ситуаційно-рольові ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, мозкові штурми, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації, диспути, створення проблемних ситуацій, ситуацій успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, прийняття рішень, демократичний діалог, педагогічне керівництво лідером і культивування його авторитету, використання засобів масової комунікації, колективних творчих справ, традицій, символіки, ритуалів, засобів народної педагогіки. Застосовано також традиційні методи: різні форми роботи з книгою, пресою, самостійне рецензування, огляд телепередач різної соціальної проблематики, бесіди, години спілкування, колективні творчі справи, виставки, експозиції малюнків та картин, зустрічі, вистави, інсценізації, усні журнали, експедиції, екскурсії, обговорення тощо.

Таким чином, у ході експериментальної роботи підтвердилося, що виховні заходи з елементами інтерактиву є важливою умовою формування всебічно розвиненої особистості, майстра свого фаху.

Забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти у процесі формування педагогічної майстерності засобами інтерактивних технологій.

Інтерактивне навчання у ЗВО має такі цілі і завдання: розширення пізнавальних можливостей здобувачів вищої освіти, зокрема у здобутті, аналізі та застосуванні інформації з різних джерел; можливість перенесення сформованих умінь, навичок та способів діяльності на різні предмети та позашкільне життя здобувачів освіти; формування глибокої внутрішньої мотивації.

Теоретичною основою запровадження інтерактивних методів є системний, особистісно орієнтований і діяльнісний підходи до побудови

дидактичних процесів; теорія оптимізації педагогічного процесу, а також інваріантність процесу навчання.

Для забезпечення реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти ми беремо за основу особистісно орієнтований підхід до навчання. Основною метою особистісно орієнтованого підходу є: максимально виявляти, розвивати, ініціювати використовувати індивідуальний (суб'єктивний) досвід дитини; допомогти особистості пізнати себе, самовизначитися і само реалізуватися, а не формувати заздалегідь задані якості.

Технологія особистісно орієнтованого навчання припускає спеціальне конструювання навчального тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистим розвитком студента під час оволодіння знаннями.

Одним із шляхів реалізації цієї умови є формування досвіду інтерактивної взаємодії під час вивчення гуманітарних дисциплін. Ці дисципліни (дошкільна педагогіка, педагогічна майстерність) дають широкі можливості для використання інтерактивних технологій.

Визначимо місце інтерактивних технологій в контексті різних форм навчання та виховання здобувачів вищої освіти. Лекції, семінари та практичні заняття залишаються основними формами навчання в рамках лекційно-семінарської системи. На основі завдань, які повинен виконувати викладач і студент під час виконання інтерактивних завдань, можемо говорити про те, що інтерактивні методи можна розділити на такі групи: *перша група* – однією з сторін спілкування виступає викладач і *друга група* – спілкування відбувається між здобувачам вищої освіти (слухачами).

До першої групи можна віднести лекції з включеними бесідами, дискусіями, проблемні лекції, семінари-обговорення, семінари «питання – відповідь», дискусії з провокаційними запитаннями, консультації тощо.

До другої – бесіди, дискусії, круглі столи, «мозковий штурм», групове вирішення конкретних ситуацій, ділові, рольові та дидактичні ігри, проекти.

Вони можуть використовуватися як окремі методи, так і всі разом (наприклад, у діловій грі).

Вважаємо, що кожен із них має певну специфіку, на яку необхідно зважати викладачеві при організації освітнього процесу. Під час проведення інтерактивної лекції (лекції-бесіди, лекції-дискусії, проблемної лекції, семінару-обговорення чи семінару «питання – відповідь», дискусії із провокаційними запитаннями) необхідно пам'ятати, що тільки для студента дискусія, обговорення виникають спонтанно. Викладач чітко знає, коли, з якого питання така дискусія, обговорення повинні виникнути. Він її спланував, він підвів аудиторію до моменту інтерактивності всією попередньою роботою на лекції. Тому викладач повинен бути до неї готовий. Ця готовність складається у першу чергу з того, що педагог повинен враховувати таку обставину, як новизна знань для студента. Те, що давно відомо вченим, самому викладачу, для кожного нового студента є відкриттям.

До другої групи належать такі інтерактивні методи як бесіди, дискусії, круглі столи, «мозковий штурм», групове вирішення конкретних ситуацій, ділові, рольові та дидактичні ігри, бізнес-симуляції, проекти. Викладач тут виступає в ролі організатора, консультанта, можливо, того, хто оцінює результати, але основну роботу виконують самі студенти.

Отже, гуманні суб'єкт-суб'єктні відносини викладача та здобувачів вищої освіти виступають регулятором зміни позиції викладача з диктату на партнерство, а позиції студента з пасивності на ініціативу та пізнавальну активність, самостійність. Особливо необхідно, щоб своїми діями викладач стимулював здобувачів вищої освіти до активного пізнавального процесу. Він повинен уміти будувати діалог зі здобувачам вищої освіти, вислухати їхню думку, відмовитися від диктату, формалізму і керуватися дидактичними засобами для реалізації співробітництва та співтворчості на заняттях.

Таким чином, результативність формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти визначається дією сукупності умов, а не переважанням однієї або декількох. Як свідчить аналіз наукової

літератури, не можна недооцінювати жодну з названих умов. Важливі, з одного боку, умови, орієнтовані на особистість майбутнього педагога, його знання, уміння, можливості і здібності. З іншого – умови, що забезпечують модернізацію освітнього процесу вищої школи з урахуванням змін, що відбуваються в суспільстві, заміну предметної системи освітнього процесу на особистісно-орієнтоване навчання.

З огляду на мету нашого дослідження – сформувати педагогічну майстерність у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, було обрано такі форми і методи роботи із студентською молоддю, які максимально сприяли їх професійному вдосконаленню та професійному росту, викликали бажання творити і бути активним учасником освітнього процесу, відповідали вимогам сьогодення.

Використання у процесі професійної підготовки інтерактивних методів навчання сприяло залученню молоді до активного пізнавального процесу, застосуванню набутих знань на практиці, співробітництву під час вирішення різноманітних завдань, формулюванню й аргументуванню власної думки.

2.3. Модель формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки

Педагогічна майстерність розглядається нами як обов'язковий елемент професійної компетентності майбутнього вихователя ЗДО. Виходячи з цього, випускник ЗВО повинен мати принаймні реконструктивний (середній), а краще – творчий (високий) рівні педагогічної майстерності. Щоб досягти цієї мети та поєднати результати теоретичних пошуків, експериментальних методів наукового дослідження та реалізувати інноваційні підходи до організації професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у певну структуру взаємопов'язаних складових було застосовано метод

моделювання процесу навчання здобувачів вищої освіти у ЗВО за експериментальною методикою.

У контексті нашого дослідження, модель – це система організації навчально-виховної, пізнавальної, творчо-пошукової, самостійної діяльності здобувачів вищої освіти за певною методикою, що сприяє успішному формуванню педагогічної майстерності.

Розроблена модель гіпотетично відображає ефективність використання інтерактивних технологій у вищій закладі освіти за експериментальною методикою підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Водночас ця модель виступає джерелом емпіричних і теоретичних знань про можливість та наслідки впровадження обґрунтованої методики професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Графічне зображення авторської педагогічної моделі представлено на рис. 2.1.

У моделі відображено поєднання і взаємозв'язок таких її складових, як *мета* формування педагогічної майстерності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій; структурні компоненти *педагогічної майстерності*; *інтерактивні складові формування педагогічної майстерності* (зміст, методи, форми і засоби), які реалізувалися за певних *педагогічних умов* навчання здобувачів вищої освіти; *завдання*, які *поетапно* реалізуються; *критерії*, *компоненти* та *рівні* сформованості педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти, що відображається у *результаті* проведеного експериментального дослідження – сформованій педагогічній майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

У вищезгаданій моделі визначено мінімально необхідні її компоненти і розроблено її графічне відображення, а також узагальнено існуючі теоретичні та практичні підходи науковців щодо формування педагогічної майстерності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

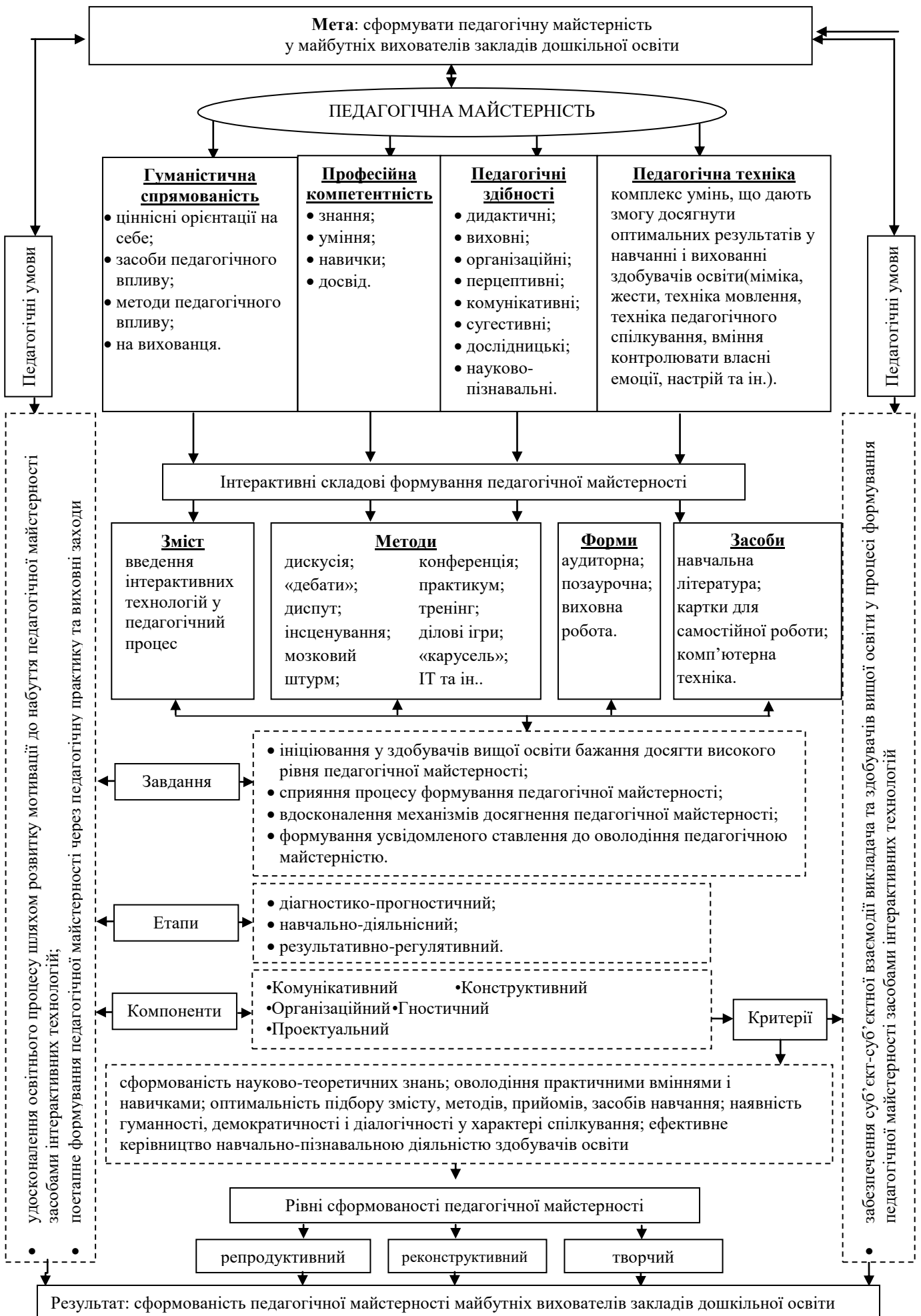

Рисунок 2.1. Структурно-функціональна модель формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Зупинимося на більш докладному аналізі та характеристиці компонентів нашої моделі.

Перший блок педагогічної моделі – *мета*. У світлі нашого дослідження, мета це – формування високого рівня педагогічної майстерності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Вважаємо за доцільне, назвати та охарактеризувати складові «педагогічної майстерності».

Вивчення й аналіз педагогічних праць дозволяє зробити висновок, що педагогічна майстерність – це характеристика педагогічної діяльності, яка здійснюється на високому рівні. Їй притаманні такі ознаки: високий показник розвитку вмінь навчати дітей, безпомилково знаходити і розвивати в них задатки й нахили, формувати позитивні риси характеру.

Проаналізувавши складові педагогічної майстерності, робимо висновок, що її головною характеристикою є гуманістична спрямованість. Оскільки спрямованість особистості розглядається як її ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації тощо, то гуманістична спрямованість особистості кожного педагога багатоаспектна, її ціннісними орієнтаціями є наступні: на себе (самоутвердження, самопрезентація, саморегулювання, самовиховання, самореалізація, самооцінка тощо); на засоби педагогічного впливу (виховні ідеали, виховні заходи та ін.); на здобувача (розвиток і формування його особистості, допомога у досягненні цілей та ін.); на методи педагогічного впливу (переконання, власний приклад).

Важливим елементом педагогічної майстерності педагога є й друга складова – професійна компетентність, що характеризує єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, його професіоналізм.

Наступною складовою педагогічної майстерності є педагогічна техніка як форма організації поведінки педагога. Знання, спрямованість і здібності без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це комплекс умінь, що дають змогу досягнути

оптимальних результатів у навчанні та вихованні здобувачів освіти. У педагогічній техніці виявляється здатність до регулювання власного самопочуття, уміння педагога використовувати свій психофізичний апарат, вербальні та невербальні засоби комунікації та виховного впливу на здобувачів освіти. Завдяки цим умінням педагог створює свій професійний імідж.

Успішність професійної підготовки здобувачів вищої освіти у плані формування цього складного особистісного утворення як важливої характеристики їх кваліфікації та професіоналізму визначається цілеспрямованістю і систематичністю зусиль викладачів вищої школи, забезпеченням освітнього, педагогічно керованого середовища і набором педагогічних засобів, які модернізують освітній процес і його технологію.

При визначенні педагогічних умов, які позитивно впливають на формування педагогічної майстерності майбутніх педагогів, важливо враховувати особливості процесу актуалізації та осмислення знань, отриманих здобувачам вищої освіти під час навчання. Цей процес ми розглядали крізь призму ставлення суб'єкта діяльності до іншої людини.

Виявлені педагогічні умови сприяли формуванню компонентів педагогічної майстерності (гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний та організаційний).

Охарактеризуємо конкретні методи та форми, які використовувалися нами у процесі підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. У світлі нашого дослідження, методи передбачають спектр засобів і способів залучення здобувачів вищої освіти до активної навчально-пізнавальної діяльності, яка спрямована на вдосконалення їх професійних знань, умінь та навичок, на формування педагогічної майстерності.

Тому дієвим у формуванні педагогічної майстерності виявилось впровадження у освітній процес інтерактивних *методів*: дискусій, дебатів, диспутів, інсценування, мозкового штурму, конференції, практикуму, тренінгу, ділових ігор, «каруселей», інформаційних технологій та ін.

Відзначимо, що *засоби навчання* – це допоміжні матеріальні засоби з їх специфічними дидактичними функціями. У ході експериментального етапу дослідження використано навчальну літературу, дидактичні картки, картки для самостійної роботи, компютерна техніка під час різних форм навчання. Актуальними для організації даного дослідження були такі форми навчання: аудиторна, позаурочна, виховна робота.

Важливими структурними елементами моделі формування педагогічної майстерності є визначення основних завдань та етапів, на яких ці завдання будуть реалізовуватися. У процесі дослідження ми визначили такі *завдання*:

- ініціювати у здобувачів вищої освіти бажання досягти високого рівня педагогічної майстерності;
- сприяти процесу формування педагогічної майстерності;
- удосконалити механізми досягнення педагогічної майстерності;
- формувати усвідомлене ставлення до оволодіння педагогічною майстерністю.

Завдання, у відповідності з авторською моделлю, реалізовувалися поетапно у три основні етапи. Перший етап, *діагностико-прогностичний*, передбачав чітке визначення мети й завдань процесу формування педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти, обґрунтування методологічних підходів до реалізації цього процесу; розробку програми та інструментарію експериментального дослідження, а саме: визначення досліджуваних понять, вибір і обґрунтування методик дослідження, розробка анкет, тематики творчих завдань; вибір критеріїв, показників та рівнів сформованості педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти; дослідження реального стану сформованості педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти на констатувальному етапі; теоретичне обґрунтування моделі формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Другий, *навчально-діяльнісний*, – це основний етап формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, який передбачав модифікацію системи виховної роботи у закладах освіти

шляхом упровадження в освітній процес засобів інтерактивних технологій (апробація модулів програми, методичних рекомендацій до проведення навчальних занять, захисти проєктів); організація системи виховних заходів, спрямованих на формування педагогічної майстерності; залучення здобувачів вищої освіти до діяльності із використання інтерактивних технологій; формування педагогічного мислення, педагогічного досвіду у процесі проходження різних видів педагогічної практики.

На цьому етапі проводили розробку й захист проєктів із проблеми формування педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти (додаткові заняття з метою підвищення рівня володіння інтерактивними та інформаційними технологіями); проведення циклу майстер-класів; запровадження індивідуальних планів навчання з метою формування педагогічної майстерності майбутніх педагогів (задоволення інтересів здобувачів вищої освіти, створення можливості для самореалізації); участь здобувачів вищої освіти у науково-дослідній роботі, конкурсах, олімпіадах із педагогічних та спеціальних дисциплін, розширення мережі гуртків, клубів, студій з урахуванням інтересів та здібностей здобувачів вищої освіти; організація постійно діючого проблемного семінару «Шляхи формування педагогічної майстерності майбунього педагога».

Третій – *результативно-регулятивний* етап формування педагогічної майстерності – передбачав проведення моніторингу сформованості педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти, аналіз дослідно-експериментальної роботи; визначення співвідношення мети й завдань за результатами експерименту та визначення кола проблем, які потребують подальшого дослідження.

У ході експериментальної роботи визначено такі *критерії* педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти: сформованість науково-теоретичних знань; оволодіння практичними вміннями і навичками; оптимальність підбору змісту, методів, прийомів, засобів навчання; наявність

гуманності, демократичності і діалогічності у характері спілкування; ефективне керівництво навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів освіти.

В оволодінні майстерністю виокремлено три *рівні*: репродуктивний, реконструктивний і творчий рівень.

Репродуктивний рівень характерний для здобувачів вищої освіти, орієнтованих на стандарт, еталонну якість педагогічної діяльності, що прагне до її збереження та підтримки. Визначальною рисою майбутнього педагога з таким рівнем є його вміння навчити інших тому і так, як вчили його самого.

Реконструктивний рівень якості припускає досягнення позитивного результату педагогічної діяльності за рахунок засвоєння та пошуку нового, котре вже, як правило, десь, кимсь реалізується. Майбутні педагоги, які працюють на цьому рівні якості, більш повно відбивають свою індивідуальність у педагогічній діяльності, для них характерний орієнтир на норми індивідуального прогресу.

Творчий рівень – у більшій мірі орієнтований на норми, ідеали, що встановлюють перспективні цілі у даному виді діяльності та індивідуальні норми. Він характерний для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, які займаються дослідницькою роботою, мають власні методики викладання та постійно знаходяться у творчому пошуку. Студент володіє стратегіями перетворення свого предмету в засіб формування особистості здобувачів освіти, їх потреб у самовихованні, самоосвіті та саморозвитку.

У процесі дослідження отримано результат – сформовану педагогічну майстерність майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Зауважимо, що цей результат можливий лише тоді, коли переважна більшість здобувачів вищої освіти матиме творчий та реконструктивний рівень педагогічної майстерності.

Найвищий рівень (творчий) педагогічної майстерності забезпечується за умови, якщо педагогічну майстерність особистість уважає ціннісною категорією.

Таким чином, розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога являє собою процес фахового становлення та особистісного зростання

особистості. Головним критерієм педагогічної майстерності викладача має бути кінцевий результат, зростання у професійних знаннях, уміннях і навичках майбутніх фахівців, у моральній готовності до вирішення нестандартних завдань, що диктуються сучасними умовами ринкових відносин.

Запропонована модель відображає комплексну реалізацію всіх визначених у дослідженні педагогічних умов і компонентів професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій у закладах вищої освіти.

Отже, вважаємо що упровадження в процес професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти розробленої моделі дасть суттєві позитивні результати.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

3.1. Стан сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Серед педагогів досить поширеною є думка, що якість їх роботи переважно визначається рівнем професійних знань. Але у навчальному занятті реалізуються не лише професійні знання та вміння педагога, а й рівень його психолого-педагогічної підготовки. Відтак, опитування здобувачів вищої освіти також свідчить про те, що якість навчання тісно пов'язана з особистими рисами педагога, рівнем його загальної культури та психолого-педагогічної підготовки.

На основі наукових доробок фахівців [27; 31; 36; 49; 54; 56] ми розглядаємо педагогічну майстерність як динамічний процес розвитку сукупності професійно-особистісних якостей педагога, його умінь і здібностей, що дозволяють педагогові ефективно (на високому рівні) здійснювати професійну діяльність.

Гностичний компонент пов'язаний із сферою знань педагога. Йдеться про знання предмета, який він викладає, знання засобів педагогічної комунікації, психологічних особливостей здобувачів освіти і особливостей власної особистості та діяльності. Проектувальний компонент містить близькі та перспективні цілі навчання і виховання, а також стратегії та засоби їх досягнення. Конструктивний компонент відображає особливості конструювання педагогом власної діяльності та діяльності здобувачів освіти з урахуванням найближчих (заняття, цикл занять) цілей навчання й виховання. Комунікативний компонент характеризує специфіку взаємодії педагога з вихованцем при досягненні дидактичної мети. Організаційний компонент

пов'язаний з умінням організувати діяльність здобувачів освіти і власну діяльність.

Таким чином, загальний рівень сформованості педагогічної майстерності залежить від ступеня сформованості кожного з її компонентів. Тому в освітньому процесі доцільно використовувати такі інтерактивні методи, засоби, форми навчання, створювати умови, які б забезпечували формування всіх компонентів педагогічної майстерності, впливаючи на мотиваційну, інтелектуальну, емоційну та рефлексивну сфери діяльності здобувачів вищої освіти (інтерактивні лекції, брейн-ринги, каруселі, «кошик», групові дискусії, дебати, диспути, інсценування, мозковий штурм, конференції, практикуми, тренінги, ділові ігри, «карусель», інформаційні технології тощо).

Для педагогічного дослідження важливим є визначення критерію того явища (процесу), на яке спрямоване дане дослідження. Для нашого дослідження важливе значення мають критерії сформованості педагогічної майстерності студента ЗВО, майбутнього вихователя.

Розглянемо критерії та показники, за якими визначатиметься результат нашого педагогічного дослідження і методику реалізації сукупності педагогічних умов формування педагогічної майстерності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

У світлі нашого дослідження доцільно визначити такі *критерії* педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти : сформованість науково-теоретичних знань; оволодіння практичними вміннями і навичками; оптимальність підбору змісту, методів, прийомів, засобів навчання; наявність гуманності, демократичності і діалогічності у характері спілкування; ефективне керівництво навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів освіти.

Опираючись на твердження, що показник вважається науковцями складником критерію – конкретним проявом сутності якостей процесу чи явища, ми визначили такі показники щодо критеріїв педагогічної майстерності у табл. 3.1.

**Критерії та показники рівнів сформованості педагогічної майстерності
майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти**

Критерії	Показники
Сформованість науково-теоретичних знань	дієвість та усвідомленість професійних знань; науково-педагогічна компетентність
оволодіння практичними вміннями і навичками	сукупність професійних умінь навичок; здатність до рефлексії та моніторингу; володіння інноваційними технологіями; педагогічне мислення; володіння педагогічною технікою
оптимальність підбору змісту, методів, прийомів, засобів навчання	відповідність методів принципам, цілям і завданням навчання; відповідність засобів навчання принципам, цілям і завданням навчання; відповідність методів навчальним можливостям здобувачів освіти: віковим (фізичним, психічним), рівню підготовленості, особливостям колективу; пошук ефективних методів і прийомів навчання; вироблення власних творчих рішень у різних педагогічних ситуаціях
наявність гуманності, демократичності і діалогічності у характері спілкування	толерантність; самоконтроль (особливо у стресових ситуаціях); емпатія; комунікативні вміння і навички; суб'єкт-суб'єктні взаємини у педагогічному процесі
ефективне керівництво навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів освіти	пошуково-проблемний стиль мислення; інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо); проблемне бачення; творча фантазія, уява; комунікативність

Розглядаючи педагогічну майстерність педагога, можна уявити її у вигляді вершини піраміди, в основі якої лежать професійні знання, на яких надбудовується професійний досвід, професійна компетентність і професійна придатність.

Спираючись на якісний і кількісний аналіз компонентів та критеріїв сформованості педагогічної майстерності, ми виокремили три *рівні педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти*: репродуктивний, реконструктивний і творчий рівень.

Репродуктивний рівень характерний для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, орієнтованих на стандарт, еталонну якість педагогічної діяльності, що прагне до її збереження та підтримки. Визначальною рисою педагога з таким рівнем є його вміння навчити інших тому і так, як вчили його самого. Репродуктивний рівень відображає наявність менше половини ознак від загального числа, що розкриває критерій, чи у разі їхньої відсутності. Він характеризується нерозвиненою мотиваційною сферою; відсутністю зв'язку педагогічної майстерності з іншими сферами розвитку індивідуальності. Студенти володіють знаннями на рівні уявлень, не розуміють змісту більшості мисленнєвих прийомів, невірно вказують або не вказують послідовності виконання операції, не можуть зіставити завдання з відповідною мисленнєвою операцією. Цьому рівневі також властиві непослідовне, неповне, погано усвідомлене застосування інноваційних технологій; відсутність переносу умінь у нові умови; відсутність самостійності у діяльності; творчість відсутня; активність у навчальній діяльності низька.

Реконструктивний рівень припускає досягнення позитивного результату педагогічної діяльності за рахунок засвоєння та пошуку нового, котре вже, як правило, десь, кимось реалізується. Цей рівень відображає наявність більшості показників кожного критерію. Студенти, які відповідають достатньому рівню сформованості педагогічної майстерності, добре розуміють значущість її формування, прагнуть до удосконалення професійних знань і вмінь. Майбутні педагоги, які працюють на цьому рівні, більш повно відбивають свою індивідуальність у педагогічній діяльності, для них характерний орієнтир на норми індивідуального прогресу. Педагог володіє стратегіями формування потрібної системи знань, умінь і навичок здобувачів освіти зі свого предмету в цілому.

Студенти можуть самостійно сформулювати основні принципи, труднощі, пов'язані в педагогічному середовищі, навести приклади застосування певних своїх знань в практичній педагогічній діяльності, але не завжди можуть обґрунтовано застосовувати свої знання на практиці. Проте вони можуть самостійно (або за визначеним алгоритмом) розв'язувати типові професійні завдання, спрямовані на розвиток педагогічної майстерності, прагнуть до застосування отриманих знань та вмінь у проблемних ситуаціях. Студенти усвідомлюють важливість формування педагогічної майстерності, прагнуть до її вдосконалення, здатні до самоаналізу та самооцінки, вміють правильно оцінити власний рівень сформованості педагогічної майстерності.

Творчий рівень – у більшій мірі орієнтований на норми, ідеали, що встановлюють перспективні цілі в даному виді діяльності та індивідуальні норми. Він характерний для педагогів, які займаються дослідницькою роботою, мають власні методики викладання та постійно знаходяться у творчому пошуку. Майбутній педагог володіє стратегіями перетворення свого предмету в засіб формування особистості здобувачів освіти, їх потреб у самовихованні, самоосвіті та саморозвитку. Високий рівень характеризується наявністю у майбутнього педагога сформованого усвідомлення мотивів ефективно здійснювати педагогічну діяльність та усвідомлення потреби підвищення професійного рівня за рахунок інноваційних технологій. Усі завдання виконуються цими здобувачам вищої освіти на основі творчого підходу. Студенти, які знаходяться на творчому рівні, вміють осмислювати навчальну інформацію, самостійно ставити й вирішувати проблеми, виробляти власну аргументовану позицію, аналізувати та систематизувати наукові знання з методичних, психолого-педагогічних дисциплін та узгоджувати їх із новою інформацією, виконувати професійні завдання нестандартними способами, прогнозувати та передбачати результати своєї діяльності, здатні до самоаналізу, самостійності, ініціативності та активності в навчально-пізнавальній діяльності.

Зрозуміло, що у визначенні рівнів сформованості педагогічної майстерності має місце певна умовність, бо майстерність тісно пов'язана з

творчою діяльністю і визначити конкретні рамки, кількісні параметри для оцінки цих якостей досить складно та, мабуть, і неможливо.

Тому в процесі констатувального етапу експерименту були конкретизовані рівні комплексної сформованості всіх компонентів педагогічної майстерності.

Стан сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти визначився у ході констатувального етапу експерименту.

У процесі організації та проведення констатувального етапу експерименту вирішувалися такі завдання:

1. Визначити ступінь сформованості компонентів педагогічної майстерності, її рівнів у здобувачів вищої освіти.

2. Виявити, які компоненти педагогічної майстерності несформовані або недостатньо сформовані, для того щоб найбільш ефективно спроектувати комплекс інтерактивних технологій навчання при освоєнні гуманітарних дисциплін.

Дослідно-експериментальна робота на констатувальному етапі дослідження проводилась в експериментальних групах за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» Харківської гуманітарно-педагогічної академії. При проектуванні цього етапу дослідження, припускалося, що комплекс інтерактивних методик, який використовуватиметься при формуванні основ педагогічної майстерності у здобувачів вищої освіти педагогічного ЗВО, буде найбільш ефективний, якщо:

- викладачем буде враховуватися, що в даній групі здобувачів вищої освіти доцільно робити акцент на інтерактивні технології, які впливають на компонент майстерності, найменш сформований на даний момент;

- викладач здійснюватиме проміжну діагностику, що показує динаміку показників сформованості основ педагогічної майстерності, для корекції комплексу інтерактивних методик, який повинен сформуватися.

Для визначення рівня сформованості педагогічної майстерності були здійснені спеціальні діагностичні обстеження. Основним методом збору інформації виступило анкетування та опитування.

Перший напрям діагностичного дослідження пов'язаний із сформованістю *гностичного* компонента педагогічної майстерності. Мета наведеного нижче анкетування полягала у виявленні рівня сформованості уявлень здобувачів вищої освіти про сутність феномену «педагогічна майстерність». У результаті опитування здобувачів вищої освіти було виявлено, що рівень сформованості уявлень здобувачів вищої освіти щодо ключових педагогічних понять і, зокрема, сутності «педагогічної майстерності» склав у групах за фахом невеликі показники. Таким чином, аналіз одержаних результатів свідчить, що рівень орієнтації в основних педагогічних поняттях у всіх здобувачів вищої освіти на початковому етапі невисокий.

Другим напрямом діагностики на констатувальному етапі дослідження було виявлення сформованості *проектувального та конструктивного* компонентів педагогічної майстерності. Наведемо приклад діагностичного дослідження методом вивчення документації – щоденників-звітів здобувачів вищої освіти із педагогічної практики з метою визначення рівня сформованості вміння майбутнього педагога вивчати та інтерпретувати ситуацію життя вихованця.

Нами вивчалися щоденники педагогічної практики здобувачів вищої освіти других-четвертих курсів, а саме, характеристики окремих вихованців. Для аналізу характеристик здобувачів освіти були розроблені питання, в основі яких лежать результати досліджень в галузі виховної діяльності у закладі освіти.

Таблиця 3.2

Аналіз результатів вивчення щоденників-звітів, %

Сфера дослідження	Підгрупи				
	1	2	3	4	5
Достатньо повна характеристика вихованця	16,12	13,33	10,7	16,70	17,24
Неповна характеристика	66,70	53,33	57,14	63,33	58,62
Дуже поверхнева характеристика	19,35	33,33	32,14	20	24,13

Результати аналізу таблиці 3.2 засвідчують, що на початковому етапі у багатьох здобувачів вищої освіти досліджуваних груп недостатньо розвинене вміння вивчати життєву ситуацію здобувача. У той же час у багатьох характеристиках слабо відображена загальна оцінка стану психічного і фізичного здоров'я здобувача, психологічна атмосфера в сім'ї, характер взаємин батьків з дитиною. Поверхневі характеристики, які не розкривають різноманітність граней особистості та її відносин, виявлені у більшості здобувачів вищої освіти інших груп.

Третім напрямом проведення констатувального етапу експериментального дослідження стала діагностика комунікативного та організаційного компонентів основ педагогічної майстерності, яка здійснювалася за чотирма методиками: диференціально-діагностичним опитувальником Е. Клімова; анкетами і тестами С. Белової «Самодіагностика гуманітарної спрямованості особистості», «Чи діалогічна я особистість?»; методикою Н. Зотової «Мудрець, вчитель, умілець, батько».

На початковому етапі дослідження використовувалася діагностична методика Е. Клімова «Диференційно-діагностичний опитувальник». Мета дослідження полягала у визначенні схильності здобувачів вищої освіти до

професійної діяльності у сфері «людина-людина». Аналіз отриманих даних представлений в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Аналіз результатів дослідження за методикою Е. Клімова

Сфера дослідження	Підгрупи				
	1	2	3	4	5
Схильність до професійної діяльності у сфері «людина-людина»	41,93	33,33	57,14	56,66	51,72
Схильність до професійної діяльності у сфері «людина-природа»	38,7	26,66	17,85	16,66	17,24
Схильність до професійної діяльності у сфері «людина-художній образ»	19,35	33,33	21,42	20,00	17,24
Схильність до професійної діяльності у сфері «людина-техніка»	0	6,66	3,57	6,66	13,79

За результатами дослідження встановлено, що в опитаних здобувачів вищої освіти виявлена схильність до таких сфер діяльності як: «людина-людина» – 41,93% здобувачів вищої освіти першої підгрупи, 33,33% – другої підгрупи, 57,14% – третьої підгрупи, 56,66% – четвертої та 51,72% – п'ятої підгруп. «Людина-природа» – у 38,7% здобувачів вищої освіти першої підгрупи та у 26,66% здобувачів другої, а також у 17,85% здобувачів вищої освіти третьої, 16,66% – четвертої, 17,24% – п'ятої підгруп.

Таким чином, ми констатуємо, що у більшості опитаних на початковому етапі дослідження спостерігалася нестійкість інтересів до різних сфер діяльності.

Незважаючи на досить широке коло переваг до різних сфер діяльності, у більшості учасників дослідження відзначена схильність до роботи в галузі «людина-людина». Схильність до роботи у сфері «людина-людина» виражена у 41,93% здобувачів вищої освіти першої і в 57,14% третьої підгруп.

Аналіз засвідчує, що у більшості здобувачів вищої освіти переважає високий рівень сформованості гуманітарної спрямованості особистості: у 45,16% здобувачів вищої освіти першої підгрупи, у 56,66% – другої підгрупи, 64,28% – третьої, 53,33% – четвертої, 55,17% – п'ятої підгруп.

Таким чином, результати діагностування засвідчують наявність проблеми у плані розвитку різних компонентів педагогічної майстерності. Також сформованість кожного з означених компонентів мала не однаковий рівень вираження. Подаємо узагальнені результати констатувального етапу експериментального дослідження для здобувачів вищої освіти, що представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження, %

Компоненти педагогічної майстерності	Рівні сформованості педагогічної майстерності		
	Високий	Середній	Низький
Гностичний	11,73	40,78	47,49
Проектувальний	16,76	43,02	40,22
Конструктивний	17,88	40,78	41,34
Комунікативний	21,79	45,25	32,96
Організаційний	21,23	43,02	35,75
Узагальнений показник	19,0	40,78	40,22

Як показало дослідження, використовуваний діагностичний інструментарій хоча і не охоплює всієї сукупності параметрів (тобто всіх складових кожного з п'яти компонентів основ педагогічної майстерності) є досить репрезентативним для характеристики досліджуваного феномена в цілому. Наступний підрозділ буде присвячений опису апробації моделі процесу формування основ педагогічної майстерності майбутнього педагога.

3.2. Організація, методика проведення експерименту та аналіз результатів дослідження

Дослідно-експериментальна перевірка ефективності моделі формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти методами інтерактивних технологій проводилась у 2022-2023 н.р. на базі Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

Сформовано контрольні та експериментальні групи здобувачів вищої освіти, які брали участь у формувальному етапі експериментального дослідження і кількісно змінювалися у ході експерименту, що знайшло відображення у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Кількісні зміни контрольних та експериментальних груп протягом формувального етапу експериментального дослідження

Назви груп	Кількість здобувачів вищої освіти		
	I курс	II курс	III курс
	К-сть студ. в групі	К-сть студ. в групі	К-сть студ. в групі
КГ	60	59	58
ЕГ	59	59	57

На початку формувального етапу експерименту в складі контрольних груп (КГ), які навчалися за традиційною методикою, на першому курсі було 60 здобувачів вищої освіти. У складі експериментальних груп (ЕГ), студенти яких навчалися за експериментальною методикою, на першому курсі було 59 осіб. У результаті змін кількості здобувачів вищої освіти, які навчалися в цих групах на другому і третьому курсах, на завершальному етапі експерименту в КГ було 58 здобувачів вищої освіти і в ЕГ – 57 майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Формувальний етап експерименту реалізовувався під час вивчення таких дисциплін: «Дошкільна педагогіка», «Основи педагогічної майстерності». Під

час вивчення дисципліни «Дошкільна педагогіка» студенти засвоювали теорію з таких питань, які відображені у тематичному плані з цієї дисципліни. На практичних заняттях майбутні педагоги мали змогу апробувати моделі оптимальних міжособистісних взаємин під час виконання інтерактивних вправ, адаптованих для навчання саме педагогів.

Програму курсу «Дошкільна педагогіка» була удосконалена в напрямі реалізації інтерактивної взаємодії та доповнений її зміст матеріалом, який має професійне спрямування, із застосуванням конкретних засобів інтерактивних технологій. Зазначимо, що в експериментальній групі реалізовувалася розроблена нами модель формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, а також впроваджувалися педагогічні умови. У контрольній групі додаткових чинників, які би сприяли підвищенню рівня педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти не упроваджено, освітній процес реалізовувався у звичному порядку.

Головною умовою на початковому етапі формувального етапу експерименту було забезпечення однакових стартових умов для здобувачів вищої освіти, що були об'єднані у контрольній та в експериментальній групах. На основі обробки результатів загальної навчальної діяльності, вікового діапазону засвідчують про практичну однорідність здобувачів вищої освіти експериментальної та контрольної груп щодо формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Цей факт став відправною точкою в організації експериментального дослідження на формувальному етапі.

Під час формувального етапу експерименту було проведено два зрізи стану сформованості педагогічної майстерності у контрольній та експериментальній групах. Перший зріз був зроблений на початку формувального етапу експерименту. Його метою було виявлення рівня сформованості педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти на початку експерименту та продіагностувати однорідність контрольної та експериментальної групи на початку дослідної роботи. Тоді, як другий

контрольний зріз було зроблено у кінці формувального етапу експерименту з метою визначення й порівняння рівня досягнутих результатів у здобувачів вищої освіти контрольних та експериментальних груп на початку та у кінці дослідження. Зазначимо, що методика організації дослідження щодо встановлення рівня сформованості педагогічної майстерності була ідентичною до констатувального етапу експерименту.

Із метою аналізу результатів експериментального дослідження здійснювалося визначення вхідного та підсумкового рівнів сформованості кожного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, які навчалися в контрольних та експериментальних групах.

Усього формувальним етапом експериментального дослідження було охоплено 115 здобувачів вищої освіти, з яких 58 навчалися за традиційною методикою в контрольних групах (КГ), а 57 осіб – за авторською методикою в експериментальних групах (ЕГ).

Для проведення математичних розрахунків з метою доведення вірогідності отриманих результатів кожен з трьох рівнів сформованості педагогічної майстерності та її компонентів був позначений окремою цифрою в 5-бальній системі:

- творчий (високий рівень) – 5 балів;
- реконструктивний (середній) рівень – 4 бали;
- репродуктивний (низький) рівень – 3 бали.

Оскільки в ході констатувального й формувального етапів експериментального дослідження не було здобувачів вищої освіти, які б не виявляли взагалі сформованості окремих компонентів педагогічної майстерності, відтак не було й такого рівня, який би визначався одним чи двома балами і свідчив би про відсутність сформованості цього феномену в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Для порівняння загального рівня педагогічної майстерності та її компонентів у здобувачів вищої освіти контрольних та експериментальних груп використовувався середній показник (СП).

Результати встановлення цифрових показників рівнів сформованості педагогічної майстерності та кожного її компоненту у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на етапах вхідного та підсумкового контролю відображено в таблицях 3.2. – 3.4.

Аналіз співвідношення між показниками таблиці 3.6 свідчить про ефективність використання в експериментальних групах авторської методики формування гносеологічного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Таблиця 3.6

Показники сформованості гностичного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Групи	Етап контролю	Кількість здобувачів вищої освіти і рівні сформованості гносеологічного компоненту педагогічної майстерності						СП
		Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		
		КС	%	КС	%	КС	%	
КГ 58 студ.	ВК	7	12,07	24	41,38	27	46,55	3,7
	ПК	12	20,69	26	44,83	20	34,48	3,9
ЕГ 57 студ.	ВК	7	12,28	26	45,61	24	42,11	3,7
	ПК	30	52,63	13	22,81	14	24,56	4,3

– за показниками творчого рівня в контрольних групах відбулися зміни в напрямі зростання кількості здобувачів вищої освіти від 12,07% до 20,69% (на 8,62%); в експериментальних групах цей показник змінився в межах від 12,28% до 52,63% (на 40,35%), що на 31,73% більше, ніж у здобувачів вищої освіти контрольних груп;

– за показниками реконструктивного рівня в контрольних групах відзначалося зростання від 41,38% до 44,83% (на 3,45%); в експериментальних групах спостерігалось зменшення від 45,61% до 22,81% (на 22,8%), що пояснюється значним збільшенням кількості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з високим рівнем;

– за показниками репродуктивного рівня в обох категоріях груп спостерігалось зменшення кількості здобувачів вищої освіти: у контрольних групах – від 46,55% до 34,48% (на 12,07%), а в експериментальних групах – від 42,11% до 24,56% (17, 55%), що на 5,48% більше, ніж в КГ;

– за показниками середнього показника в здобувачів вищої освіти контрольних груп відбулося зростання від 3,7 до 3,9 бала (на 0,2 бала), а в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, котрі навчалися за експериментальною методикою – від 3,7 до 4,3 бала (на 0,6 бала), що на 0,4 бала більше, ніж у здобувачів вищої освіти, котрі навчалися за традиційною методикою.

Візуальним супроводом таблиці 3.6 є рис. 3.1.

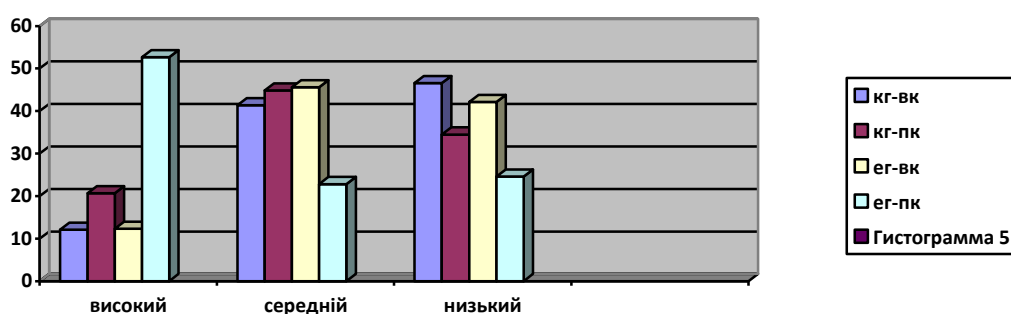

Рисунок 3.1. Динаміка сформованості гностичного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Результати формування проєктувального компоненту педагогічної майстерності відображені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Показники сформованості проєктувального компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Групи	Етап контролю	Кількість здобувачів вищої освіти і рівні сформованості проєктувального компоненту педагогічної майстерності						СП
		Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		
		КС	%	КС	%	КС	%	
КГ 58 студ.	ВК	10	17,24	25	43,10	23	39,66	3,8
	ПК	12	20,69	28	48,28	18	31,03	3,9
ЕГ 57 студ.	ВК	9	15,79	25	43,86	23	40,35	3,8
	ПК	32	56,14	11	19,3	14	24,56	4,3

Аналіз таблиці 3.7 свідчить, що результативність формування проєктувального компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти має певні відмінності у здобувачів вищої освіти контрольних і експериментальних груп:

– за показниками творчого рівня в контрольних групах відбулися зміни в напрямі зростання від 17,24% до 20,69% (на 3,45%); в експериментальних групах цей показник змінився в межах від 15,79% до 56,14% (на 40,35%), що на 36,9% більше, ніж у здобувачів вищої освіти контрольних груп;

– за показниками реконструктивного рівня в контрольних групах відзначалося зростання від 43,10% до 48,28% (на 7,93%); в експериментальних групах спостерігалось зменшення від 43,86% до 19,3% (на 24,56%), що пояснюється значним збільшенням кількості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з високим рівнем сформованості проєктувального компоненту педагогічної майстерності;

– за показниками репродуктивного рівня в обох категоріях груп спостерігалось зменшення кількості здобувачів вищої освіти: у контрольних групах – від 39,66% до 31,03% (на 8,63%), а в експериментальних групах – від 40,35% до 24,56% (15,79%), що на 7,16% більше, ніж в КГ;

– за показниками середнього показника у здобувачів вищої освіти контрольних груп відбулося зростання від 3,8 до 3,9 бала (на 0,1 бала), а в

майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, котрі навчалися за експериментальною методикою – від 3,8 до 4,3 бала (на 0,5 бала), що на 0,4 бала більше, ніж у здобувачів вищої освіти, котрі навчалися за традиційною методикою.

Візуальним супроводом таблиці 3.7 є рис. 3.2.

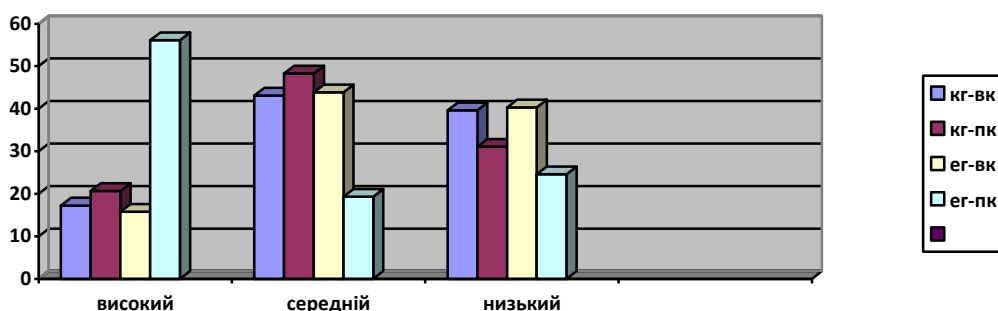

Рисунок 3.2. Динаміка сформованості проєктувального компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Цифрові показники сформованості конструктивного компоненту педагогічної майстерності відображені в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Показники сформованості конструктивного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Групи	Етап контролю	Кількість здобувачів вищої освіти і рівні сформованості конструктивного компоненту педагогічної майстерності						СП
		Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		
		КС	%	КС	%	КС	%	
КГ 58 студ.	ВК	10	17,24	24	41,38	24	41,38	3,8
	ПК	13	22,41	28	48,28	17	29,31	3,9
ЕГ 57 студ.	ВК	9	15,79	26	45,61	22	38,6	3,8
	ПК	31	54,39	12	21,05	14	24,56	4,3

Результати таблиці 3.8 засвідчують:

– за показниками творчого рівня в контрольних групах відбулися зміни в напрямі зростання від 17,24% до 22,41% (на 5,17%); в експериментальних

групах цей показник змінився в межах від 15,79% до 54,39% (на 38,6%), що на 33,43% більше, ніж у здобувачів вищої освіти контрольних груп;

– за показниками реконструктивного рівня в контрольних групах відзначалося зростання від 41,38% до 48,28% (на 6,9%); в експериментальних групах спостерігалось зменшення від 45,61% до 21,05% (на 24,56%), що пояснюється значним збільшенням кількості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з високим рівнем сформованості конструктивного компоненту педагогічної майстерності;

– за показниками репродуктивного рівня в обох категоріях груп спостерігалось зменшення кількості здобувачів вищої освіти: у контрольних групах – від 41,38% до 29,31% (на 12,07%), а в експериментальних групах – від 38,6% до 24,56% (15,79%), що на 1,97% більше, ніж в КГ;

– за показниками середнього показника в здобувачів вищої освіти контрольних груп відбулося зростання від 3,8 до 3,9 бала (на 0,1 бала), а в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, котрі навчалися за експериментальною методикою – від 3,8 до 4,3 бала (на 0,5 бала), що на 0,4 бала більше, ніж у здобувачів вищої освіти, котрі навчалися за традиційною методикою.

Візуальним супроводом таблиці 3.8 є рис. 3.3.

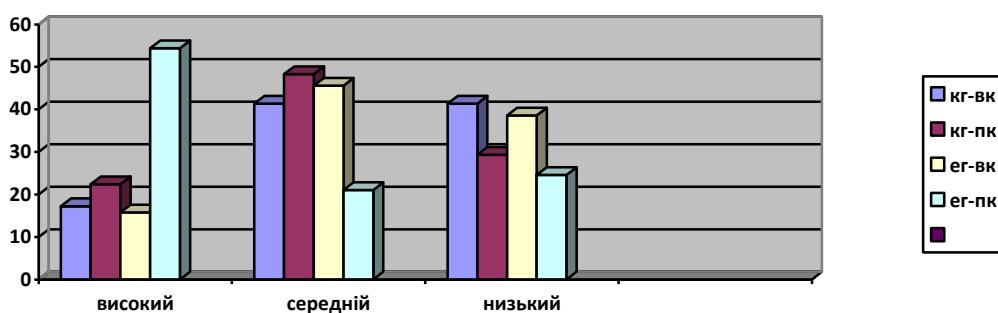

Рисунок 3.3. Динаміка сформованості конструктивного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Результати формування комунікативного компоненту педагогічної майстерності відображені в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Показники сформованості комунікативного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Групи	Етап контролю	Кількість здобувачів вищої освіти і рівні сформованості комунікативного компоненту педагогічної майстерності						СП
		Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		
		КС	%	КС	%	КС	%	
КГ 58 студ.	ВК	13	22,41	26	44,83	19	32,76	3,9
	ПК	15	25,86	28	48,28	15	25,86	4,0
ЕГ 57 студ.	ВК	10	17,54	29	50,88	18	31,58	3,9
	ПК	31	54,38	13	55,81	13	22,81	4,3

Аналіз таблиці 3.9 дає змогу узагальнити, що:

– за показниками творчого рівня в КГ спостерігаємо зростання кількості здобувачів вищої освіти від 22,41% до 25,86% (на 3,45%); в ЕГ цей показник зріс від 17,54% до 54,38% (на 36,84%), що на 33,39% більше, ніж у здобувачів вищої освіти контрольних груп;

– за показниками реконструктивного рівня в КГ відзначалося зростання від 44,83% до 48,28% (на 3,45%); в ЕГ спостерігалось зменшення кількості здобувачів вищої освіти, яким властивий середній рівень, від 50,88% до 22,81% (на 28,07%), що пояснюється значним збільшенням кількості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з високим рівнем сформованості цього компоненту педагогічної майстерності;

– за показниками репродуктивного рівня в обох категоріях груп спостерігалось зменшення кількості здобувачів вищої освіти: у КГ – від 32,76% до 25,86% (на 6,9%), а в ЕГ – від 31,6% до 22,81% (8,79%), що на 1,89% більше, ніж в КГ;

– за показниками середнього показника у здобувачів вищої освіти контрольних груп відбулося зростання від 3,9 до 4,0 бала (на 0,1 бала), а в

майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, котрі навчалися в ЕГ – від 3,9 до 4,3 бала (на 0,4 бала), що на 0,3 бала більше, ніж у здобувачів вищої освіти, котрі навчалися в КГ.

Результати таблиці 3.9 відображені в діаграмі на рис. 3.4.

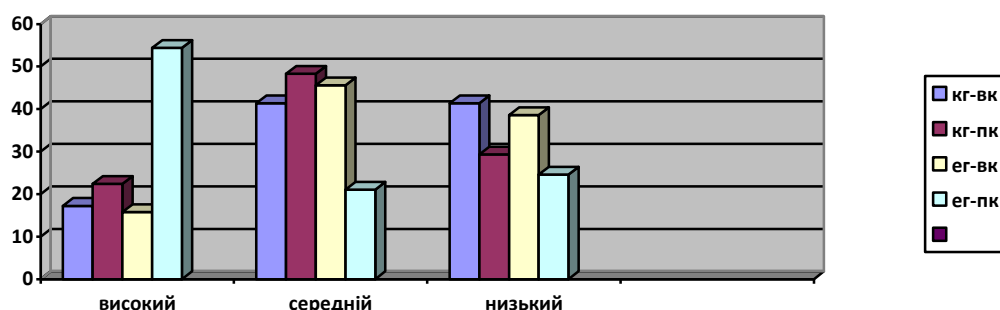

Рисунок 3.4. Динаміка сформованості комунікативного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Результативність формування організаційного компоненту педагогічної майстерності відображено в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Показники сформованості організаційного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Групи	Етап контролю	Кількість здобувачів вищої освіти і рівні сформованості організаційного компоненту педагогічної майстерності						СП
		Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		
		КС	%	КС	%	КС	%	
КГ 58 студ.	ВК	12	20,69	25	43,1	21	36,21	3,8
	ПК	15	25,86	28	48,28	15	25,86	4,0
ЕГ 57 студ.	ВК	11	19,3	24	42,11	22	38,59	3,8
	ПК	36	63,16	6	10,53	15	26,31	4,4

Аналіз таблиці 3.10 свідчить, що:

– за показниками творчого рівня в КГ відбулося збільшення кількості здобувачів вищої освіти від 20,96% до 25,86% (на 4,9%); в ЕГ цей показник зріс від 19,3% до 63,16% (на 43,86%), що на 38,96% більше, ніж у здобувачів вищої

освіти КГ;

– за показниками реконструктивного рівня в КГ відзначалося зростання кількості здобувачів вищої освіти від 43,1% до 48,28% (на 5,18%); в ЕГ спостерігалось їхнє зменшення від 42,11% до 10,53% (на 31,58%), що пояснюється значним збільшенням кількості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з високим рівнем сформованості цього компоненту педагогічної майстерності;

– за показниками репродуктивного рівня в обох категоріях груп спостерігалось зменшення кількості здобувачів вищої освіти: у КГ – від 36,21% до 25,86% (на 10,35%), а в ЕГ – від 38,59% до 26,31% (12,28%), що на 1,93% більше, ніж в КГ;

– за показниками середнього показника у здобувачів вищої освіти контрольних груп відбулося зростання від 3,8 до 4,0 бала (на 0,2 бала), а в ЕГ – від 3,8 до 4,4 бала (на 0,6 бала), що на 0,4 бала більше, ніж у здобувачів вищої освіти КГ.

Результати таблиці 3.10 графічно відображені в діаграмі на рис. 3.5.

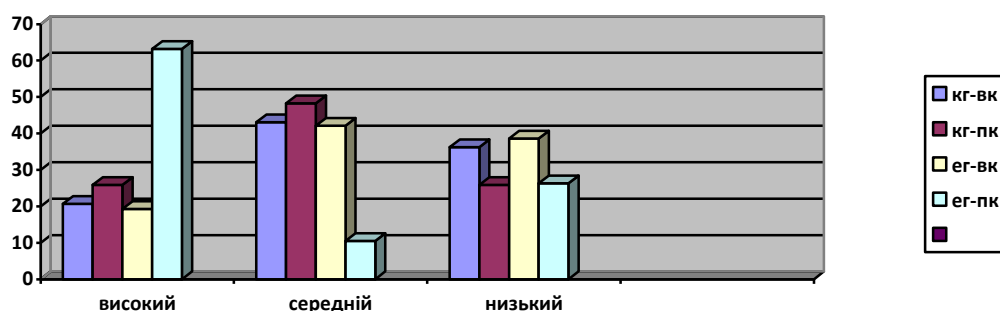

Рисунок 3.5. Динаміка сформованості організаційного компоненту педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Для встановлення узагальнених цифрових показників сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти визначалося середнє значення кожного рівня з сукупності набраних балів за кожним компонентом. Творчий рівень (5 балів) визначався в межах 5-4,5 бала;

реконструктивний (4 бали) – 4,4-3,5 бала; репродуктивний (3 бали) – нижче 3,4 бала. Результати обчислення відображені в таблиці 3.11.

Вірогідність отриманих результатів і достовірність експериментального дослідження доводилася з використанням статистичних методів обробки даних педагогічного експерименту.

Аналіз і порівняння цифрових показників вхідного і підсумкового контролю у таблиці 3.11 дає змогу узагальнити, що в ході формувального етапу експериментального дослідження відбувалися такі зміни у сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти:

Таблиця 3.11

Загальні показники сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Групи	Етап контролю	Кількість здобувачів вищої освіти і рівні сформованості педагогічної майстерності						СП
		Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		
		КС	%	КС	%	КС	%	
КГ 58 студ.	ВК	11	18,97	24	41,38	23	39,65	3,8
	ПК	13	22,41	27	46,55	18	31,04	3,9
ЕГ 57 студ.	ВК	10	17,54	23	40,35	24	42,11	3,8
	ПК	32	56,14	9	15,79	16	28,07	4,3

– за показниками творчого рівня кількість здобувачів вищої освіти контрольних груп зросла від 18,97% до 22,41% (на 3,44%); у студентів експериментальних груп цей показник зріс від 17,54% до 56,14% (на 38,6%), що на 35,16% більше, ніж у здобувачів вищої освіти КГ;

– за показниками реконструктивного рівня у контрольних групах відзначалося зростання кількості здобувачів вищої освіти від 41,38% до 46,55% (на 5,17%); в ЕГ спостерігалось зменшення від 40,35% до 15,79% (на 19,39%), що пояснюємо значним збільшенням кількості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з високим рівнем сформованості педагогічної майстерності;

– за показниками репродуктивного рівня в обох категоріях груп спостерігалось зменшення кількості здобувачів вищої освіти: у КГ – від 39,65% до 31,04% (на 8,61%), а в ЕГ – від 42,11% до 28,07% (14,04%), що на 5,43% більше, ніж в КГ;

– за показниками середнього показника в здобувачів вищої освіти контрольних груп відбулося зростання від 3,8 до 3,9 бала (на 0,1 бала), а в ЕГ – від 3,8 до 4,3 бала (на 0,5 бала), що на 0,4 бала більше, ніж у здобувачів вищої освіти контрольних груп.

Результати таблиці 3.11 відображені в діаграмах на рис. 3.6.

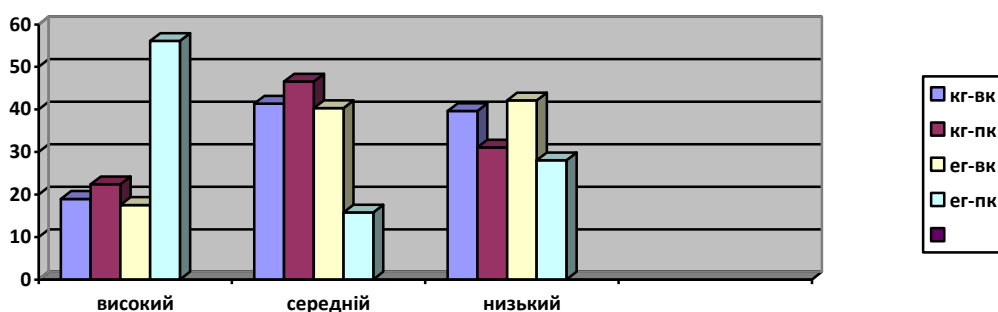

Рисунок 3.6. Динаміка формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Аналіз і порівняння цифрових показників вхідного і підсумкового контролю дає змогу узагальнити, що в ході формувального етапу експериментального дослідження відбувалися позитивні зміни у сформованості педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Отже, результати, одержані в процесі експериментальної перевірки запропонованої у кваліфікаційній роботі методики, свідчать про її ефективність та доцільність упровадження в освітній процес закладу вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі висвітлено узагальнення теоретичних і практичних досліджень і запропоновано нові підходи до формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій. Результати проведеного дослідження дали підстави зробити такі висновки:

1. На основі ґрунтовного аналізу наукової літератури визначено і проаналізовано стан дослідженості проблеми щодо формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. З'ясовано сутність категорії «педагогічна майстерність», яку розглядають як сукупність психолого-педагогічної ерудиції, професійних здібностей і педагогічної техніки; охарактеризовано особливості процесу професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у закладах вищої освіти (гуманістичні якості; відмінності у професійній компетентності (теоретико-лінгвістична та практична мовна підготовка; теоретична та практична методична підготовка); комунікативна компетентність; мобільність; навички перекладу); виявлено можливості творчого використання засобів інтерактивних технологій у професійній підготовці педагогів. Подано трактування поняття «професійна компетентність» педагога як складного комплексу, який включає професійні знання, вміння, навички, готовність до діяльності, а також низки професійно важливих особистісних якостей: креативність, мобільність, комунікабельність, толерантність, урівноваженість, чуйність, доброзичливість, прагнення до самопізнання, саморозвитку і самореалізації, саморефлексії та ін. Визначено та обґрунтовано ефективність методів і засобів інтерактивних технологій: кооперативне навчання (робота в парах, ротаційні трійки, карусель, робота в малих групах, акваріум); групове навчання (мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, навчаючи-учусь, ажурна пилка, розв'язання проблем, дерево рішень); ситуативне моделювання (стимуляційні або імітаційні

ігри, громадське слухання); опрацювання дискусійних питань (дискусія, дебата, метод ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, неперервна шкала думок) тощо.

2. Узагальнення наукових підходів до розуміння поняття «педагогічні умови» дало змогу обґрунтувати педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій: удосконалення освітнього процесу шляхом розвитку мотивації до набуття педагогічної майстерності засобами інтерактивних технологій; поетапне формування педагогічної майстерності через педагогічну практику та виховні заходи; забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та здобувачів вищої освіти у процесі формування педагогічної майстерності засобами інтерактивних технологій. Визначені педагогічні умови виявилися дієвими за наявності моделі формування педагогічної майстерності.

3. За результатами аналізу психолого-педагогічної літератури конкретизовано основні компоненти педагогічної майстерності: гностичний (пов'язаний із сферою знань педагога); проектувальний (містить близькі та перспективні цілі навчання і виховання, а також стратегії та засоби їх досягнення); конструктивний (відображає особливості конструювання педагогом власної діяльності та діяльності здобувачів освіти); комунікативний (характеризує специфіку взаємодії педагога зі здобувачем при досягненні дидактичної мети); організаційний (пов'язаний з умінням організувати діяльність здобувачів освіти і власну діяльність). Удосконалено критерії педагогічної майстерності педагога: сформованість науково-теоретичних знань; ступінь оволодіння практичними вміннями і навичками; оптимальність підбору змісту, методів, прийомів, засобів навчання; наявність гуманності, демократичності і діалогічності у характері спілкування; ефективне керівництво навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів освіти. Сформованість педагогічної майстерності визначали за трьома рівнями – репродуктивним, реконструктивним і творчим.

Констатувальний етап експерименту показав, що на низькому і середньому рівнях сформованості педагогічної майстерності знаходяться 80% здобувачів вищої освіти.

4. Модель формування педагогічної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти із використанням засобів інтерактивних технологій має такі складові: мета формування педагогічної майстерності у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій; структурні складові педагогічної майстерності (гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка); інтерактивні складові формування педагогічної майстерності (зміст, методи, форми і засоби), які реалізувалися за певних педагогічних умов навчання здобувачів вищої освіти; завдання, які поетапно виконуються; критерії, компоненти та рівні сформованості педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти. Це відображено у результаті проведеного експериментального дослідження – сформованій педагогічній майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на реконструктивному і творчому рівнях.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили позитивну динаміку показників досліджуваного феномену. Відзначено наявність істотної відмінності у загальних показниках сформованості педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти у ЕГ і КГ. За середнім показником у здобувачів вищої освіти КГ відбулося зростання від 3,8 до 3,9 бала (на 0,1 бала), а в ЕГ – від 3,8 до 4,3 бала (на 0,5 бала), що на 0,4 бала більше, ніж у здобувачів вищої освіти КГ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. А. Модульна організація навчального процесу як умова управління якістю підготовки спеціалістів. *Проблеми розробки та впровадження модульної системи професійного навчання* : зб. наук. праць. Харків, 1999. 236 с.
2. Андрущенко В. Світанок Європи. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи ХХІ століття. Київ : МП «Леся», 2012. 728 с.
3. Андрущенко В. Університетська освіта: тенденції змін. *Вища освіта України*. 2012. № 2. С. 5–15.
4. Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. / за наук. ред. О. В. Биковська, П. В. Дмитренко. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 26. С. 3–15.
5. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 5–17.
6. Андрущенко В., Сергієнко В., Войнович І. Освітні вимірювання: наука і практична діяльність. *Вища освіта України*. 2017. № 1. С. 17–24.
7. Артеменко О. В. Використання новітніх технологій навчання у професійній підготовці вчителя-філолога. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. Вип. 4. Ч. 2. С. 50–55.
8. Артеменко О. В. Досягнення наукової продуктивності майбутніми педагогами у процесі професійної підготовки. *Наука і вища освіта* : тези доповідей учасників ХХІІІ Міжнарод. наук. конф. студентів і молодих учених,

м. Запоріжжя, 23 квітня 2015 р. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2015. С. 296–297.

9. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 02.06.2023).

10. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovooho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 19.05.2023).

11. Байер О., Погрібняк Н. Оцінюємо сенсорно-пізнавальний розвиток дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. № 9. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/10000699> (дата звернення: 20.07.2023).

12. Балл Г. Система принципів раціогуманізму. *Психологія і суспільство*. 2011. № 4. С. 16–32.

13. Безсонова О., Дудинська Л. Як організувати командну взаємодію дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2022. № 12. URL: <https://evykhovatel.expertus.com.ua/10002708> (дата звернення: 18.02.2023).

14. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.

15. Біденко Є. Діалектика становлення аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі. *Вища освіта України*. 2020. № 3. С. 72–78.

16. Богуш А. М., Варениця Л. О. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.

17. Бугерко Я. М. Духовні цінності особистості. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки* : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. № 45(69). С. 31–37.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

19. Гавриш Н. Особливості організації освітньо-виховного процесу в групах раннього віку закладів дошкільної освіти різних типів. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 222–231.
20. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
21. Гончаренко С. У. Формування нелінійного (синергетичного) мислення учнів. *Професійно-технічна освіта*. 2012. № 2. С. 3–7.
22. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Шлях освіти*. 2001. № 2. С. 2–6.
23. Гузій Н. В. Людиновимірність методологічної бази педагогічного професіоналізму як запорука успішної розбудови особистісно зорієнтованої освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*. № 2(11). 2013. С. 53–60.
24. Гуменюк О. Методологія пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату. *Психологія і суспільство*. 2012. № 1. 2012. С. 47–81.
25. Гура О. І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
26. Дибя М. Продуктивне навчання і його роль у підготовці фахівців. *Вища школа*. 2011. № 12. С. 60–65.
27. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 448 с.
28. Закон «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
29. Зязюн І. Аксиологічні критерії вікової психології. Естетика і етика педагогічної дії. 2013. Вип. 5. С. 21–42.
30. Зязюн І. А. Майбутніх академіків треба шукати в дитячій пісочниці. *Освіта України*. 2012. 30 лип. (№ 31). С. 10.
31. Зязюн І. А. Психодіагностика педагогічної майстерності. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2003. № 12. С. 52–55.

32. Зязюн І. А. Психопедагогічна домінанта професійної дії вчителя. *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscyplin / pod red. Zofii Szaroty, Franciszek Szlosek. Warszawa; Krakow, 2013. S. 525–533.*
33. Зязюн І. А. Система освіти у вимірі компетентнісної діяльності й дії вчителя та майстерного управління учінням. *Вища освіта України. Київ; Кіровоград, 2014. Т. 1. № 3: Тем. вип.: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. С. 29–36.*
34. Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ: біобібліогр. показчик / упоряд. Штома Л. Н. ; наук. ред. Н. Г. Ничкало; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. 3-тє вид., перероб., доп. Київ, 2017. 174 с.
35. Кириленко Т. Володимир Роменець про зміст переживань у процесі самопізнання особистості. *Психологія і суспільство. 2016. № 2. С. 84–89.*
36. Ковальчук Л. О. Основи педагогічної майстерності : навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 608 с.
37. Кошель В. М., Герман Н. В. Зміст і методика використання оздоровчих технології в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти : посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», директорів, методистів і вихователів закладів дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку. Чернігів : ФОП Баликіна О. В., 2020. 60 с
38. Крутій К. Л. «Халабудна педагогіка», або чи потрібен дитині особистий простір? *Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садка. 2020. № 6 (98). Червень. С.12–20.*
39. Крутій К. Л., Деснова І. С., Блашкова О. М. Особливості засвоєння дитиною дошкільного віку основних закономірностей граматичної будови рідної мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2022. № 8 (346). Ч. 1. С. 16–28.*
40. Крутій К., Зданевич Л. Огляд емпіричних досліджень щодо стратифікації сучасного дошкільного дитинства. *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine : Collective monograph. Vol. 2. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. С. 56–70.*

41. Майборода В. Проблеми розвитку праксеологічних умінь майбутніх компетентних фахівців вищої школи України. *Вища освіта України*. 2012. № 4. С. 31–36.
42. Макаренко А. С. *Методика виховної роботи*. Київ : Рад. школа, 1990. 366 с.
43. Макаренко А. С. *Твори : в 7 т.* Київ : Рад. школа, 1976. 260 с.
44. Мороз-Рекотова Л. В. *Вихователь XXI сторіччя: формування професійно- комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти : монографія*. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2022. 256 с.
45. Ничкало Н. Г. Інформаційне суспільство і розвиток субдисциплін педагогічної науки. *Сучасні інформ. технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Київ; Вінниця : Планер, 2012. Вип. 29. С. 24–32.
46. Ничкало Н. Г. Концепція педагогічної майстерності академіка І. А. Зязюна: міждисциплінарні засади. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Рута, 2016. С. 20–31.
47. Ничкало Н. Г. Особливості обґрунтування концепцій сучасних науково-педагогічних досліджень. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Серія: Пед. науки* : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти; Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2013. Вип. 1.40 (92): Педагогічна освіта: історія, технології, педагогічна майстерність, професіоналізм. С. 6–17.
48. Ничкало Н. Г. Філософсько-дидактичні аспекти діяльності наукових шкіл з проблем педагогічної майстерності. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. / за ред. Василя Кременя і Тадеуша Левовицького. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. С. 246–258.

49. Основи педагогічної майстерності (для студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта) : навч.-метод. посібник / упоряд. Наталія Мачинська, Анна Федорович, Наталія Яремчук. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 286 с.

50. Основи педагогічної майстерності та педагогічної творчості : методичні рекомендації до практичних занять : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» /уклад.: О. О. Вашак, О. Г. Вільхова. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 66 с.

51. Основи педагогічної майстерності : методичні вказівки щодо організації самостійної роботи з навчальної дисципліни здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 «Дошкільна освіта» / С. І. Макаренко. Маріуполь : Маріупол. держ. ун-т, 2022. 85 с.

52. Основи педагогічної майстерності. Опорні конспекти лекцій для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 014 «Середня освіта (фізична культура)», освітній ступінь «бакалавр» : навчальний посібник / укладач Хома Т. В. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2021. 112 с.

53. Основи педагогічної майстерності: модульно-рейтинговий підхід / автор-упорядник О. І. Кіліченко. Івано-Франківськ, 2012. 206 с.

54. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.

55. Панасенко В. План роботи як матриця управлінської діяльності і досвід переосмислення підходу до планування. *Практика управління дошкільним закладом*. 2021. № 12. URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/941031> (дата звернення: 09.08.2023).

56. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 2008. 376 с.

57. Пилипчук В. В. Поглиблення професійних знань як умова розвитку педагогічної майстерності викладача. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : монографія. Київ, 2003. 246 с.

58. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. ; за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
59. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
60. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія. Київ : Едельвейс, 2014. 404 с.
61. Сікорський П. І. Нова педагогіка. Львів : Львівська політехніка. 2021. 539 с.
62. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 3. 670 с.
63. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т.; [редкол. : О. Г. Дзеверін (голова) та ін.]. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3 : Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина. 1977. 668 с.
64. Сущенко Л. О. Сутність та особливості підготовки майбутніх вихователів до прогностичної діяльності. *Модернізація системи освіти в гірських регіонах: національний і глобальний виміри* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 листопада 2022 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2022. С. 162–164.
65. Трипольська Н., Сущенко Л. Проєктування компетентісно орієнтованого освітнього процесу майбутніх педагогів у контексті ціннісної парадигми. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (20 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. Л. О. Сущенко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. С. 183–186.
66. Ушинський К. Д. Прагнення свободи. *Початкова школа*. Київ. 1994. № 11. С. 41–45.

67. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.
68. Фурман О. Успішність, успіх і Я–концепція особистості. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 191–204.
69. Шевчук А. Мистецька освіта дітей. Традиції та інновації в оновленому БКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 20–23.
70. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.
71. Sushchenko L. Actualities of the problem of the formation of predictive activities of future pre-school teachers. Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference : «*Diversity and Inclusion in Scientific Area*» (January 26–28, 2023, Warsaw, Poland) by the SPC «InterConf». Ceac Polonia, 2023. P. 163–165.
72. Sushchenko L. Conceptual foundations of ethical formation competences of future educators of institutions pre-school education in the process of professional training. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 56. С. 143–146.